

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΡΗΤΟΡΕΣ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΚΑΙ ΑΙΣΧΙΝΗΣ

ΛΟΓΟΣ

ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗΝ ΑΥΤΗΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΝ

ΤΗ 30^η ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1947

Μία ἐκ τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερουσῶν καὶ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις διδασκτικῶν περιόδων τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας εἶναι ἡ ἐποχὴ ἐκείνη, ἣτις ἄρχεται μὲ τὴν παρακμὴν καὶ τῶν Θηβῶν μετὰ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην (362), ὅπου ἐφονεύθη ὁ Ἑπαμεινῶνδας. Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρὸς παρήκμασαν καὶ αἱ Θῆβαι, αἵτινες εἶχον διαδεχθῆ τὴν Σπάρτην εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον καὶ τὴν Σικελικὴν καταστροφὴν, καταστροφὴν ἣτις ἐσήμανε τὸ τέλος τῆς δόξης τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἴσως καὶ τὸ τέλος τῆς ἐνδόξου ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ἦδη παρουσιάζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς νέος λαός, ἑλληνικὸς κατὰ τὸ πλεῖστον, μὲ ἑλληνικὴν τελείως Δυναστείαν· ὁ λαὸς οὗτος εἶναι ὁ Μακεδονικός.

Ἡ Μακεδονία ἤρχισε νὰ διαδραματίζῃ πρόσωπον ἄξιον λόγου εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Ἀρχελάου κατὰ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου αἰῶνος π. Χ. (413—399).

Ὁ μεγαλοπράγμων οὗτος βασιλεύς, ὁ ἐλληνικώτατον ὄνομα ἔχων, ἐπωφελήθη ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ὡς διηγεῖται ὁ Θουκυδίδης (Β' 100) καὶ πολλὰ οἰκοδομήματα καὶ τείχη ἐν τῇ χώρᾳ του ἀνήγειρε, καὶ «ὀδοὺς εὐθείας ἔτεμε» καὶ ὡς πρὸς τὰ πολεμικὰ ἐτελειοποίησε καὶ ἀνύψωσεν αὐτήν, εἷς αὐτὸς περισσότερον «ἢ ξύμπαντες οἱ ἄλλοι βασιλεῖς ὀκτῶ οἱ πρὸ αὐτοῦ γενόμενοι». Μήπως δὲ καὶ ἐξ ὄσων σκληρῶν καὶ ψεκτῶν ὁ Πλάτων περὶ αὐτοῦ ἐν τῷ Γοργία λέγει (471, α ἐξ.) δὲν καταφαίνεται ἡ ἀξία αὐτοῦ ὡς ἀνθρώπου ἰσχυροῦ καὶ ἡγεμόνος τολμηροῦ :

Ἡ πολεμικὴ του παρασκευὴ ἦτο ἀναγκαία διὰ νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ Παίονας εἰς τὰ ΒΔ καὶ ΒΑ τῆς Μακεδονίας καὶ τοὺς ἀρπακτικούς Θρακὰς εἰς τὰ Ἀνατολικά. Ἴσως δὲ καὶ διὰ νὰ προλάβῃ

έγκαίρως καὶ ἐξασφάλιση τὴν χώραν τοῦ κατὰ τῆς μεγάλως ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῆς Ὀλύνθου ἐπιδιόουσης ἑλληνικῆς χερσονήσου τῆς Χαλκιδικῆς. Ἡ πόλις αὕτη τὴν ὁποίαν ἀπόκισαν οἱ Χαλκιδεῖς τὸ πρῶτον τῷ 479 προήχθη ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ συγγέωνται καὶ νὰ ἐκλαμβάνωνται ὡς τὸ αὐτὸ σημαίνοντα τὰ ὀνόματα Χαλκιδεῖς καὶ Ὀλύνθιοι¹.

Οἱ χρόνοι λοιπὸν περὶ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ λόγος σήμερον εἶναι οἱ χρόνοι καθ' οὓς ἀκμάζει ἐν Ἀθήναις ἡ ρητορική, ἣτις συγγέεται πολυλαχῶς μὲ τὴν πολιτικὴν. Πέριξ μάλιστα δύο μεγάλων ρητόρων καὶ πολιτικῶν, τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Αἰσχίνου, συνεκεντρώθησαν ἐν Ἀθήναις τὰ δύο μεγάλα καὶ ἰσχυρὰ πολιτικὰ κόμματα, τὰ ὁποῖα παρίστανται τότε φανερά πλέον ἐχθρικά καὶ ἀντιμέτωπα ἀλλήλων, δεκατέσσαρα ἔτη πρὸ τῆς ἐν Χαιρωνεῖα τῷ 338 π. Χ. καταστροφῆς τῆς Ἀθηναϊκῆς δυνάμεως ὑπὸ τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας. Ἀμφότερα διεκδικοῦσι τρόπον τινὰ τὰ αὐτὰ δικαιώματα διὰ τὴν ἐπιζητούμενην σωτηρίαν τῆς Πατρίδος.

Περὶ τὸν Δημοσθένην συναθροίζονται ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ πατριῶται, οἱ ὁποῖοι ἐνόμιζον ὅτι ἡ σωτηρία τῶν Ἀθηνῶν ἔγκειται εἰς τὴν διαφύλαξιν αὐτῶν ἀπὸ ξένων ἐπιδράσεων καὶ ἀπὸ ξένης προστασίας, καὶ ὅτι ἡ σωτηρία καὶ ἀνόρθωσις τῆς καταπιπτούσης Ἀθηναϊκῆς δυνάμεως ἔπρεπε νὰ γίνῃ δι' ἰδίας δυνάμεως καὶ δι' ἰδίων θυσίων.

Περὶ τὸν Αἰσχίνην ἀφ' ἐτέρου ἦσαν ὅλοι οἱ ὀπαδοὶ τῆς εὐρύτατα διαδεδομένης φιλιππιζούσης μερίδος. Ἡ Μακεδονικὴ πολιτικὴ ὑπῆρξε χωρὶς ἀμφιβολίαν ἀνωτέρα τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτικῆς, καὶ τὸ φανερόν τοῦτο γεγονός ἦτο φυσικὸν νὰ ὑποβοηθῇ τοὺς ἐν Ἀθήνας φιλιππίζοντας καὶ νὰ αὐξάνῃ τοὺς κηρύττοντας ὡς ἀδύνατον καὶ ἀνωφελῆ πᾶσαν πρὸς τὸν Φίλιππον ἀντίστασιν. Ὁ Αἰσχίνης ἔβλεπεν ὅτι ἐσωτερικῶς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ ἔνωσις καὶ ὁμόνοια, δὲν ἐθεώρει διὰ τοῦτο ταπεινωτικὸν καὶ ἀναξιοπρεπέες νὰ τεθῇ ἡ Ἑλλάς ὑπὸ τὴν Μακεδονικὴν προστασίαν, προστασίαν μιᾶς ἀνατελλούσης μεγάλης δυνάμεως, διὰ τῆς ὁποίας ἠδύνατο νὰ ἀποκτηθῇ ἰσχυροτέρα τις βοήθεια καὶ ἰσχυρότερον στήριγμα εἰς τὸ ἀπὸ δεκαετηρίδων ἤδη δεινῶς κλυδωνιζόμενον καὶ παραπαῖον Ἀθηναϊκὸν Κράτος. Οὕτω τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ στραφῇ καὶ κατὰ τῶν Περσῶν, τοῦ ἀρχαίου τῆς Ἑλλάδος ἐχθροῦ.

¹ Βλ. Fr. Hamp ἐν τῷ περιοδ. Hermes 70 (1935), σελ. 177 ἔξ. καὶ πρβλ. Ἰω. Παπασταύρου, Τὸ Κοινὸν τῶν Χαλκιδέων καὶ οἱ Ὀλύνθιοι (ἐν τῷ «Μνημοσύνη» Νικ. Γ. Παππαδάκι»). Θεσσαλονίκη, 1948 καὶ H. Berve, Griech. Gesch. Β', σελ. 140 ἔξ.

Ὁ μὲν Δημοσθένης ἔλεγεν ὅτι προτιμότερον εἶναι δι' ἓνα ἐλεύθερον πολίτην νὰ ταφῆ ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς δημοκρατίας, παρὰ νὰ ὑποκύψῃ εἰς ξένον δυνάστην ἢ κατακτητὴν. Ὁ Αἰσχίνης ὅμως ἀφ' ἑτέρου, μεταβαλὼν τὴν ἀρχικὴν του γνώμην, ἐθεώρει ὀρθότερον νὰ στηριχθῆ τὸ Ἀθηναϊκὸν Κράτος εἰς ξένην συγγενῆ δύναμιν, παρὰ νὰ καταστραφῆ ἐντελῶς, ἀφοῦ ἄλλως τε προεβλέπετο ὅτι ἀργὰ ἢ γρήγορα ἡ δύναμις αὕτη θὰ ἐπεβάλλετο γενικῶς εἰς ὅλους. Ἀλλὰ δύναται τις καὶ ὡς τρίτον κόμμα νὰ θεωρήσῃ τὴν πολιτικὴν μερίδα τοῦ Εὐβούλου, τὴν ἐπιζητοῦσαν νὰ κρατήσῃ μακρὰν τῶν ἐρίδων τῶν μεγάλων τὰς Ἀθήνας. Ἐπρεπεν αὐταί, ὑπεστήριζε, νὰ ἀναπτυχθοῦν ἐπιδιώκουσαι τὴν αὖξησιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν ὑλικῶν των πόρων.

Καὶ ὀφείλει μὲν πᾶς τις νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὴν ἀνωτέρω εὐστοχον καὶ ὀξεῖαν πρόβλεψιν τοῦ Αἰσχίνου ἐδικαίωσαν τὰ ἐπελθόντα γεγονότα, τὸν Δημοσθένην ὅμως τιμῶσιν ὅλοι οἱ αἰῶνες, ὡς ἓνα ἀληθινὸν ἕλληνα πατριώτην, καὶ ἐτίμησαν αὐτὸν καὶ οἱ ἴδιοι συμπολιταὶ του, ἐν καιρῷ μάλιστα δυστυχίας των, διὰ χρυσοῦ στεφάνου, ὀκτῶ ἔτη (330 π. Χ.) μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν καταστροφὴν καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας των. Ἡττηθεὶς οὕτως ὁ Αἰσχίνης καὶ μὴ θέλων ἠθικῶς συντετριμμένος νὰ παραμένῃ πλέον ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ἔφυγε μετὰ μακρὸν καὶ πολυτάραχον, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀμέσως, πολιτικὸν βίον εἰς Ἀσίαν, κατ' ἀρχὰς εἰς Ἔφεσον, ἴσως διὰ νὰ περιμένῃ ἐκεῖ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, μετὰ ταῦτα εἰς Ρόδον, ὅπου ὡς φαίνεται ἵδρυσεν ρητορικὴν σχολήν, καὶ τελευταῖον εἰς Σάμον, ὅπου καὶ ἀπέθανεν.

Περὶ τὸ ὄνομα λοιπὸν τῶν δύο τούτων ρητόρων ἀναφέρονται τόσον πολλὰ γεγονότα καὶ τόσαι μοναδικαὶ εἰς τὸ εἶδός των περιπέτειαι, προσωπικαὶ καὶ ἔθνικαί, ὥστε πρέπει τις ἐπὶ μακρὸν καὶ μετ' ἐπιστάσεως σταθμίζων τὰ παραδεδομένα νὰ ζητῆ νὰ ἀνευρίσκῃ ἐκάστοτε μετὰ τὰ πραγματικὰ γεγονότα καὶ τὰ ἠθικὰ ἢ προσωπικὰ ἐλατήρια ὑφ' ὧν οἱ ἄνδρες οὗτοι ὤθοῦντο. Οὕτω μόνον θὰ δυνηθῶμεν ἄλλως τε νὰ αἰτιολογήσωμεν καὶ δικαιώσωμεν τὴν τιμὴν ἐνὸς παγκοσμίου πλέον ὀνόματος πρὸς δῆλωσιν τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν πατρίδα, τοῦ ὀνόματος τοῦ Δημοσθένους, ὅπως δὲν πρέπει πάλιν νὰ ἀδικήσωμεν καὶ τὴν φιλοπατρίαν τοῦ Αἰσχίνου καὶ τὴν καλὴν αὐτοῦ προαίρεσιν, ἴσως δὲ καὶ τὸ πολιτικῶς εὐρύτερον βλέμμα του, ἐπικειμένης ὡς πασιδήλου πλέον τῆς ἀπωλείας μὲν τῆς περιόπτου θέσεως τῆς Ἀθηναϊκῆς δυνάμεως, τῆς κατισχύσεως δὲ τῆς μακεδονικῆς ἐπιβολῆς.

“Όσον περισσότερο ύψοῦται ὁ Δημοσθένης ὡς ρήτωρ διὰ τῆς τέχνης του καὶ ὡς πολιτικός διὰ τῆς δράσεώς του εἰς μίαν τῶν σπουδαιοτάτων ἐποχῶν τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος, τόσο περισσότερο ὁμιλοῦν περὶ αὐτοῦ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι, καὶ δὴ ὑπὸ διττὴν ἔποψιν. Ὡς πρὸς τὴν ρητορικὴν του συμφωνοῦν πάντες ὅτι ὑπερέχει πάντων τῶν συγχρόνων καὶ τῶν προγενεστέρων του ὁμοτέχνων. Ὡς πρὸς τὸν χαρακτηῖρα καὶ τὴν πολιτικὴν του ἰδιοφυΐαν βλέπομεν ζῶντος ἔτι αὐτοῦ καὶ πολὺ περισσότερο μετὰ τὸν θάνατόν του, ὑπαρχούσας δύο ἀντιλήψεις καὶ γνώμας. Οἱ μὲν τούτων—καὶ ἴσως οἱ πολυπληθέστεροι—ψέγουν αὐτόν, τινὲς μὲν περισσότερο, τινὲς δὲ ὀλιγώτερον, οἱ ἄλλοι δ’ ὅμως δικαιώουσι αὐτόν καὶ ἐγκωμιάζουσι τὸ μεγαλεῖον τοῦ πνεύματός του καὶ τὴν εὐγένειαν τῆς φιλοπατρίας του.

Αἱ σημεριναὶ θλιβεραὶ συνθήκαι τῆς ἡμετέρας Πατρίδος δὲν δύναται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ τότε ἐν Ἑλλάδι γινόμενα μεταξὺ Ἀθηναίων, Θηβαίων, Λακεδαιμονίων καὶ Μακεδόνων. Πάντες σχεδὸν οἱ ὄροι εἶναι διάφοροι καὶ ἀσύγκριτοι πρὸς τὰ τότε. Διότι, ὅτι γενικῶς εἰπεῖν ἐν Κράτος πρέπει κυρίως καὶ κατὰ θεμελιώδη κανόνα καὶ νόμον τὴν ἰδίαν ὑπαρξιν καὶ πρόοδον νὰ ἐπιζητῆ εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις νὰ στηρίξη, εἶναι πρᾶγμα τόσο καταφανὲς ὥστε δὲν χρῆζει δικαιολογίας. Ἀλλὰ ἂν τοῦτο εἶναι πάντοτε δυνατόν νὰ γίνεταί, ὑφ’ οἰασδήποτε ἱστορικὰς συνθήκας, εἶναι ἄλλο ζήτημα, καὶ ὄχι τοῦ παρόντος.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ βραχεῖα αὕτη πρὸ ἡμῶν ἀνασκόπησις δέον ἀντικειμενικῶς μόνον νὰ κριθῆ καὶ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀποβλέπουσα μόνον εἰς τὴν Ἀρχαιότητα.

Ἐν ὄσῳ ἡ ἀρχαία Ἑλλάς εὕρισκετο ἐν ἀκμῇ καὶ δυνάμει, τὸ Μακεδονικὸν ζήτημα δὲν ἦτο δι’ αὐτὴν σπουδαῖον, ὅσον ἔγινε σπουδαῖον μετὰ τὴν γένεσιν δύο ἱστορικῶν ὄρων: πρῶτον μὲν μετὰ τὴν ἐμφάνισιν, ἔστω καὶ ἀμυδρὰν τὸ πρῶτον, τῶν σημείων τῆς ἀρχομένης παρακμῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξασθενήσεως αὐτῆς, καὶ δεύτερον μετὰ τὴν ἀνατολήν, ὡς ἐλέχθη, νέας δυνάμεως, ἄλλου Κράτους, τὸ ὁποῖον καταφανῶς ἔτρεχεν εἰς ἀκμὴν καὶ δύναμιν, ἡ ὁποία θὰ ἐξεδηλοῦτο κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις. Ἐννοῶ τὸ Μακεδονικὸν Κράτος καὶ τὸν βασιλέα του Φίλιππον.

Ὁ κυριώτατος σκοπὸς τοῦ Φιλίππου ἦτο νὰ καταστήσῃ πρῶτον τὴν Μακεδονίαν ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου κυρίαρχον κράτος. Ὁ σκοπὸς οὗτος ἦτο δυνατόν νὰ ἐκπληρωθῆ διὰ τῆς σταθεροποιήσεως τῆς βασιλικῆς του δυνάμεως ἀπέναντι τῶν ἡμιαυτοτελῶν ἡγεμόνων τῆς κάτω

Μακεδονίας, διὰ τῆς ἐξασθενώσεως τῶν γειτονικῶν λαῶν, τῶν Ἰλλυριῶν, Παιόνων καὶ Σκυθῶν, διὰ τῆς ὑποταγῆς τῶν παραλίων τῆς Θράκης καὶ διὰ τῆς ἐκτοπίσεως τῆς Περσικῆς καὶ Ἑλληνικῆς (ιδίως τῆς Ἀθηναϊκῆς) ἐπιρροῆς ἐκ τῶν βορείων τμημάτων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, διὰ τῆς ματαιώσεως τῶν τάσεων τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ἐμπορίου πρὸς μεγαλυτέραν ἐξάπλωσιν καὶ εἰρηνικὴν τῶν μερῶν τούτων κατάκτησιν, καὶ τέλος δι' ἀναμειξέως του εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, τῆς βορείου κυρίως Ἑλλάδος. Νέα λοιπὸν μεγάλη δύναμις ἀναφαίνεται, ἐκτὸς τῆς Περσίας καὶ δὴ εἰς τὸν Βορρᾶν. Ἦτο φυσικὸν μὴ ὑπαρχούσης ἰσχυρᾶς ἐθνικῆς συνοχῆς καὶ ἐνότητος, ὁποῖαν τὸ Ἔθνος μας μετὰ ταῦτα ἀπέκτησε, νὰ ἀρχίσῃ τότε ἐκάστη πόλις, ἕκαστον δηλαδὴ Κράτος, ἐν Ἑλλάδι, νὰ ἀναλογίζηται καὶ νὰ ἀναμετρήῃ ποῖον ἰδιαίτερον κέρδος καὶ ποῖαν ὠφέλειαν θὰ εἶχεν ὡς φίλος ἢ ὡς ἐχθρὸς τοῦ Μακεδονικοῦ Κράτους, καὶ ποῖα ἰδιαίτερα ὀφέλη θὰ παρεῖχε τυχόν ὁ ἀναδεικνυόμενος ὡς μέγας βασιλεὺς του Φίλιππος, εἰς τὰ καθ' ἕκαστον κόμματα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως. Διὰ τοῦ γεγονότος τούτου ἤρξατο ὁ ἄμεσος ἐπηρεασμὸς τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν πόλεων, ἐκάστη τῶν ὁποίων διαφόρως ἔκρινε τὰ συμβαίνοντα, ἀναλόγως τῶν ἰδίων συμφερόντων, ἀφοῦ σχεδὸν δὲν ἀνεγνώριζον ἓν γενικὸν ἑλληνικὸν συμφέρον.

Καὶ αὐταὶ αἱ τρεῖς μεγάλαι ἑλληνικαὶ πόλεις, τὰ τρία μεγάλα ἑλληνικὰ Κράτη, Ἀθῆναι, Σπάρτη καὶ Θῆβαι, ἐπεδίωκον ἄλλη ἄλλα συμφέροντα νὰ ἐπιτύχουν ἐκ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὸν Φίλιππον, καὶ πρὸ πάντων ἀπέβλεπον εἰς τὸ ζήτημα τοῦ πῶς νὰ κερδίσῃ ἢ μία περισσότερο τῆς ἄλλης τὴν εὐνοίαν του. Μὲ μόνην ἴσως ἐξάιρεσιν τὴν Σπάρτην.

Αἱ μικρότεραι πόλεις συσπειρῶνται περὶ τὰς μεγαλυτέρας πόλεις εἴτε διὰ τὴν ἀσφάλειάν των εἴτε διὰ νὰ ἐκδικηθῶσι μισητοὺς ἐχθρούς. Σπανίως παρέμειναν οὐδέτεραι, ὡς ἡ Κόρινθος.

Εἶναι ζοφερὰ ἢ εἰκὼν τὴν ὁποῖαν, ὡς πρὸς τοῦτο, περιγράφει ὁ Δημοσθένης (περὶ τοῦ στεφ. 45 ἐξ.). Αἱ πόλεις, λέγει, ἐνόσουν, διότι οἱ πολιτικοὶ των ἢ οἱ πρέσβεις τοὺς ὁποίους ἔστελλον διεφθείροντο διὰ δεκασμῶν, οἱ καθ' ἕκαστον δὲ πολῖται καὶ ἡ μεγάλη μᾶζα τοῦ λαοῦ δὲν ἐφρόντιζον διὰ τὸ μέλλον, ἐν μέρει μὲν ἀπὸ ὀκνηρίαν καὶ ραστώνην, ἐν μέρει δὲ διότι ἐκάστη πόλις ἐνόμιζεν ὅτι οὐχὶ αὐτὴν ἀλλὰ ἄλλην τινὰ θὰ πλήξῃ ἢ συμφορὰ καὶ ἡ δυστυχία. Καθεὶς ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν περιουσίαν του διὰ τῶν κινδύνων τῶν ἄλλων. Δι' αὐτό, λέγει ὁ ρήτωρ, ἐχάθη καὶ ἡ ἐλευθερία ἀπὸ πολλοὺς. Δι' αὐτό, ἐξακο-

λουθεῖ, πολλοὶ οἱ ὅποιοι ἐνόμιζον ὅτι ὅλα θὰ πωληθοῦν πλὴν ἑαυτῶν, εἶδον ἔπειτα μὲ ἔκπληξιν ὅτι αὐτοὶ πρῶτοι ἐπωλήθησαν. Ἄλλὰ ἄς ἀκούσωμεν τὴν φλογεράν γλῶσσαν αὐτοῦ τοῦ ρήτορος: «αἱ δὲ πόλεις ἐνόσουν τῶν μὲν ἐν τῷ πολιτεύεσθαι καὶ πράττειν δωροδοκούντων καὶ διαφθειρομένων ἐπὶ χρήμασι, τῶν δ' ἰδιωτῶν καὶ πολλῶν τὰ μὲν οὐ προορωμένων, τὰ δὲ τῇ καθ' ἡμέραν ῥαστώνῃ καὶ σχολῇ δελεαζομένων, καὶ τοιουτονί τι πάθος πεπονθότων ἀπάντων, πλὴν οὐκ ἐφ' ἑαυτοὺς ἐκάστων οἰομένων τὸ δεινὸν ἦξειν, καὶ διὰ τῶν ἐτέρων κινδύνων, τὰ ἑαυτῶν ἀσφαλῶς σχήσειν, οἷς ἂν βούλωνται. Εἴτ' οἶμαι συμβέβηκε, τοῖς μὲν πλῆθυσιν ἀντὶ τῆς πολλῆς καὶ ἀκαίρου ραθυμίας, τὴν ἐλευθερίαν ἀπολωλέκναι, τοῖς δὲ προεστηκόσι καὶ τᾶλλα πλὴν ἑαυτοὺς οἰομένοις πωλεῖν, πρῶτους ἑαυτοὺς πεπρακόσιν αἰσθῆσθαι».

Τὴν ἀνάμειξιν τοῦ Φιλίππου εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα κατέστησε δυνατὴν ἢ συνήθεια τὴν ὁποίαν ἤδη εἶχον οἱ Ἕλληνες νὰ προκαλῶσιν ἢ νὰ δέχωνται ἐπεμβάσεις τοῦ Βασιλέως τῶν Περσῶν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς πόλεως τῶν. Καὶ τὸ κορύφωμα τοιαύτης ἐπεμβάσεως εἶναι, ὡς γνωστόν, ἡ διαβόητος Ἄνταλκίδειος εἰρήνη. Κατ' αὐτῆς κραυγάζει ὁ ταλαίπωρος ὁ Ἰσοκράτης (Πανηγ. 175): πῶς εἶναι δυνατόν, λέγει, νὰ διαφυλάττωμεν τοιαύτην συνθήκην εἰς τὴν ὁποίαν φαίνεται φανερὰ ὅτι ὁ Βασιλεὺς τῶν Περσῶν φροντίζει διὰ τὴν Ἑλλάδα περισσότερον ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, καὶ παρουσιάζεται ὡς φύλαξ τῆς εἰρήνης;

Ἡ Ἄνταλκίδειος αὕτη εἰρήνη (386 π. Χ.) ὑπῆρξε τρόπον τινὰ ἢ εἰς θάνατον αὐτοκαταδίκη τῶν Ἑλλήνων. Διότι ἡ ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων συνείδησις συνίστατο πάντοτε εἰς τὴν ἀντίθεσιν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς βαρβάρους καὶ τὸν Βασιλέα τῶν Περσῶν, ἢ δὲ δόξα τῶν Ἑλλήνων εἶχε γεννηθῆ καὶ ἀναδειχθῆ ἐκ τῶν Περσικῶν κυρίως πολέμων.

Τοῦτο ἦτο οἶονεὶ τὸ σύμβολον δι' οὗ διεφυλάσσετο ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων, ὁ δὲ Ἰσοκράτης διαρκῶς συνίστα νὰ ἀφήσουν τὰς μεταξὺ τῶν ἔριδας καὶ πολέμους, νὰ ὁμονοήσουν, καὶ νὰ στραφοῦν ὅλοι καὶ πάλιν μαζὶ ἐναντίον τῶν Περσῶν. Καὶ εἶναι τι θαυμαστὸν ὅτι τὴν σκέψιν καὶ προτροπὴν ταύτην τοῦ μεγάλου Ἀθηναίου ρήτορος, ἐνεκολπώθη οὐχὶ ἄλλος τις ἀλλὰ αὐτὸς ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, καὶ κατώρθωσε νὰ διεξαγάγῃ αὐτὴν ἐνδόξως. Ἄλλὰ πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι τὴν ιδέαν ταύτην τῆς ὑποταγῆς τῶν Περσῶν ὑφ' ὅλων τῶν Ἑλλήνων ἔτρεφον ἀπὸ πολλοῦ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐξ αὐτῶν, καὶ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐλαφρυντικὸν τῶν φιλιππιζόντων ἐν ταῖς ἐλευθέραις Ἀθήναις, ὅτι ἔβλεπον

τὴν ἰδίαν ἀδυναμίαν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου Περσικοῦ σχεδίου, καὶ ἀνέθεσαν αὐτοὶ διὰ τοῦτο τὰς ἐλπίδας τῶν εἰς τὸν Φίλιππον, ὡς ἱκανὸν νὰ πράξῃ τοῦτο ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Διότι περὶ τοῦ Φιλίππου ὁμιλοῦντες πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ κοινοῦ βασιλέως, ἀλλὰ περὶ ἱκανωτάτου καὶ ἐνδοξοτάτου ἀνδρός. Ἡ μεγάλη δόξα τοῦ υἱοῦ ἐπεσκίασε, δύνανται τις νὰ εἶπη, τὴν δόξαν τοῦ πατρός. Ὁ Φίλιππος εἰκοσιτετραετῆς μόλις ἀναλαβὼν τὴν ἀρχὴν — εἶχε κατ' ἀρχὰς ἀναλάβει αὐτὴν ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἀμύντα (καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Φιλίππου ὠνομάζετο Ἀμύντας)—ἀναλαβὼν λοιπὸν εἰς τόσον νεαρὰν ἡλικίαν τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν καὶ ἀναγορευθεὶς ὑπὸ τοῦ στρατοῦ μετ' ὀλίγον βασιλεὺς (ὁ στρατὸς θὰ διέκρινε τὰ προτερήματά του καὶ διὰ τοῦτο πάντως ἀνηγόρευσε αὐτὸν βασιλέα), κατώρθωσεν ἐν βραχεῖ χρόνῳ νὰ στερεώσῃ τὸν θρόνον καὶ νὰ ἐνοποιήσῃ τὸ Κράτος του. Τὴν φήμην του ἔβλαψεν ἐν Ἑλλάδι πολὺ τὸ γεγονός ὅτι ἐκρίνετο πάντοτε ὡς ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένους. Ἐθεωρεῖτο λοιπὸν ὡς «βάρβαρος», ὅστις ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ὁ Δημοσθένης διεκήρυττεν, ὅσον ἠδύνατο, ὅτι ἤθελεν ἀποκλειστικῶς τὴν καταστροφὴν τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.

Βραδέως μόνον ἤρχισε νὰ κρίνεται δικαίως καὶ ἀπὸ μακεδονικῆς ἀπόψεως, ὡς βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας. Τότε ἀνεγνωρίσθη ὅτι ἐπεζητεῖ τὴν ἴδρυσιν μεγάλου Βαλκανικοῦ (ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον) Κράτους, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ἡ Ἑλλὰς ἠνωμένη ὑπὸ τινα, ἔστω καὶ βιαίαν, μορφήν ἔπρεπε νὰ προσέλθῃ, μὲ μεγάλην πάντως προσοχὴν ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας, τῶν ὁποίων ὁ πνευματικὸς καὶ ὁ ἄλλος πολιτισμὸς θὰ ἀπετέλει, ὡς ἐσχεδίαζε, τὴν βάσιν τοῦ Κράτους του τούτου.

Σήμερον διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν μεγάλων ξένων ἐπιστημόνων, καὶ εὐτυχῶς καὶ ἰδικῶν μας γνωστοτάτων λογίων, ἔχει ἀποδειχθῆ πλεον ὅτι οἱ Μακεδόνες ἦσαν Ἑλληνικὸν φύλον, καὶ ὡς τοιοῦτο πρέπει νὰ ἐξετάζεται, καὶ ὅτι ἡ μακεδονικὴ γλῶσσα ἦτο ἐλληνικὴ διάλεκτος. Αἱ μεγαλοπρεπεῖς τοῦ Φιλίππου ἐπιτυχίαι πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν πρωτίστως εἰς τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ μεγαλοφυΐαν, τὴν ὁποίαν ἐκληρονόμησε καὶ ὁ υἱός. Ὁ Φίλιππος ἀνέδειξε τὸν μακεδονικὸν στρατὸν ὡς τὸν πρῶτον στρατὸν τοῦ συγχρόνου του κόσμου.

Δὲν δύναμαι νὰ ἀναφέρω ἐδῶ τὰς μεταβολὰς καὶ τὰς τελειοποιήσεις τὰς ὁποίας ἐπέφευεν εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὴν τακτικὴν τῶν ἠνωμένων ὀπλων. Ἦτο ἔξοχον τὸ σχέδιόν του νὰ στηρίξῃ τὴν πολεμικὴν δύνα-

μιν τῆς χώρας του εἰς τὴν ἐλευθέραν τάξιν τῶν χωρικῶν καὶ εἰς τὴν φιλοπόλεμον τάξιν τῶν εὐγενῶν. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου εἰσήγετο τρόπον τινὰ ἢ καθολικὴ στρατολογία, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον διὰ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ἦτό τι ἀκατόρθωτον. Καὶ ἡ στρατηγικὴ προήχθη δι' αὐτοῦ σπουδαίως καθὼς καὶ πρότερον εἶχε προαχθῆ ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου καὶ Διονυσίου Α'.

Τὰ οἰκονομικὰ μέσα εἶχεν ἐξασφαλίσαι διὰ τῆς καταλήψεως τοῦ Παγγαίου καὶ τῶν χρυσορυχείων του. Τὸ τραγικὸν εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες τὸν ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν, διότι ἐπιέζοντο ὑπὸ τῶν Θρακῶν. Καὶ ὁ Φίλιππος ἔπειτα ἐθεώρησε καλὸν νὰ κρατήσῃ δι' ἑαυτὸν τὸ χρυσοφόρον ὄρος. Περίφημοι εἶναι οἱ Φιλίππειοι στατήρες, τὰ χρυσᾶ νομίσματα τὰ ὁποῖα ἔκοψεν. Ἐάν ἐνίστε πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν του κατέφευγεν οὐχὶ εἰς στρατιωτικὰ μέτρα ἀλλ' εἰς δεκασμόν, τοῦτο εἶναι μᾶλλον ἐπαίσχυντον διὰ τοὺς λαμβάνοντας ἢ διὰ τοὺς δίδοντας. Ἄλλ' ἀναντιρρήτως τὰς περισσοτέρας ἐπιτυχίας κατώρθωσε διὰ τῆς πολεμικῆς δυνάμεως καὶ ἔπειτα καὶ διὰ τῆς πολιτικῆς μεγαλοφυΐας του. Τὰ ἐν Ἀθήναις συμβαίνοντα ἐγνώριζε πάντοτε καλῶς: «Εἰσὶ γὰρ εἰσὶν οἱ πάντ' ἐξαγγέλλοντες ἐκείνῳ παρ' ἡμῶν αὐτῶν πλείους τοῦ δέοντος» (Α' Φιλίππ. 18). Ὁ Δημοσθένης εἶχε χαρακτηρίσει τὸν ἀγῶνά του πρὸς τὸν Φίλιππον ὡς ἀγῶνα μεταξὺ δημοκρατίας καὶ μοναρχίας. Ἄλλ' ἡ μοναρχία εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὑπερεῖχε κατὰ τοῦτο, ὅτι εἰς τὰς δεξιὰς αὐτὰς χεῖρας συνεκεντρώνετο ὄχι μόνον ἡ στρατιωτικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτικὴ δύναμις, ἐνῶ ἡ πολιτικὴ τῶν ἐσωτερικῶς διχογνωμουσῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἐξηρτᾶτο ἐκ τῶν διαρκῶς μεταβαλλομένων ἀποφάσεων τῶν ἐκκλησιῶν. Ἡ διαφορὰ αὕτη μεταξὺ τῶν δύο διαμαχομένων ἦτο καὶ κατὰ τοῦτο μεγάλη, ὅτι ὁ Φίλιππος ὄχι μόνον ἔξοχος στρατιωτικὸς ἦτο ἀλλὰ καὶ μεγαλοφυῆς πολιτικὸς καὶ πονηρότατος διπλωμάτης, «παρακρούμενος μέγας ἠυξήθη». Εἶχε δίκαιον ὁ ἱστορικὸς Θεόπομπος νὰ τὸν καλέσῃ εἰς τὸ περί Φιλίππου βιβλίον του, τοῦ ὁποῦ ἀποσπάσματα μόνον ἔχομεν, ὡς τὸν μέγιστον ἄνδρα τὸν ὁποῖον ἕως τότε ἐγέννησεν ἡ Εὐρώπη: «μηδέποτε τὴν Εὐρώπην ἐνηνοχέει τοιοῦτον ἄνδρα τὸ παράπαν οἷον τὸν Ἀμύντα Φίλιππον»¹.

¹ Εἶναι χαρακτηριστικὰ ὅσα περὶ τοῦ Φιλίππου λέγει ὁ Δημοσθένης (περὶ τοῦ στεφ. 67) «ἑώρων δ' (οἱ Ἕλληνες) αὐτὸν τὸν Φίλιππον, πρὸς ὃν ἦν ἡμῖν ἀγών, ὑπὲρ ἀρχῆς καὶ δυναστείας τὸν ὀφθαλμὸν ἐκκεκομμένον, τὴν κλεῖν κατεαγότα, τὴν χεῖρα, τὸ σκέλος πεπηρωμένον, πᾶν ὅ,τι βουληθεῖ μέρος ἢ τύχη τοῦ σώμα-

Ἄλλὰ μήπως δὲν τὸν ἀνεγνώριζεν ὡς τοιοῦτον καὶ ὁ δυστυχοῦς Δημοσθένης, ὅταν εἰς τὸν δεῦτερον Ὀλυνθιακόν του (§ 22) λέγη ὅτι εἶναι λογιζομὸς σῶφρονος ἀνθρώπου νὰ τὸν θεωρῆ, ὅταν μάλιστα εὐτυχοῦς, «φοβερόν προσπολεμῆσαι» τ. ἔ. σχεδὸν ἀκαταμάχητον.

Ἦτο φυσικὸν ὅτι ὁ Φίλιππος θὰ ἐπεζῆται νὰ ἀποκτήσῃ διὰ τὸ μεσογειακὸν βασιλείον του πρόσδοδον πρὸς τὴν θάλασσαν, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν οἰκονομικὴν αὐτοῦ συντήρησιν. Ἄλλὰ ἐπίσης φυσικὸν εἶναι ὅτι τοῦτο ἔφερον αὐτὸν εἰς σύγκρουσιν καὶ πρὸς ἄλλα Κράτη, καὶ προπαντὸς πρὸς τὰς Ἀθήνας. Τὰς Ἀθήνας φαίνεται ἐξ ἀρχῆς δὲν συνεπάθει, διότι ὑπεστήριξαν διὰ τὸν Μακεδονικὸν θρόνον τὸν Ἀργαῖον. Περιπλέξας τοὺς Ἀθηναίους εἰς διπλωματικὴν πλεκτάνην (Ὀλυνθ. Β'. 6) ἀφήρουν ἀπ' αὐτῶν καὶ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ τὴν Πύδναν. Καὶ ἐκήρυξαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς πλουσίους Βυζαντίους, εἰς τοὺς Χίους, Ροδίους καὶ ἄλλους νὰ ἀποστατήσωσιν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν, ἤρχισαν δὲ καὶ ἀπειλαὶ τῶν Περσῶν, καὶ ἐκ τοῦ συμμαχικοῦ τούτου πολέμου ἐξέρχονται οἱ Ἀθηναῖοι οἰκονομικῶς ἐξητλημένοι καὶ ἀναγκάζονται νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀποστατησάντων. Μετ' ὀλίγον ἀπέθανον καὶ οἱ μεγάλοι τῶν στρατηγοὶ Τιμόθεος καὶ Ἰφικράτης. Ἐκ τοῦ μακροῦ συμμαχικοῦ πολέμου (357 — 355/4 π. Χ.) ὁ Φίλιππος ὠφελήθη θαυμασίως. Καὶ κατάρθωσε μὲν ὁ Εὐβουλος, ὁ ἐπηρεάζων τὰ πολιτικὰ ἐν Ἀθήναις πράγματα, νὰ ματαιώσῃ τὴν πρόθεσιν τοῦ Φιλίππου νὰ εἰσβάλλῃ διὰ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ὁ Φίλιππος δὲν ἔμεινε ἀδρανής, ἔστρεψε τὰ βλέμματά του, ἤδη ἀπὸ τοῦ 348 π. Χ., εἰς τὴν Χαλκιδικὴν καὶ προσέφερε βραδύτερον καὶ τὴν συμμαχίαν του εἰς τὴν μεγάλην ἐκεῖ πόλιν Ὀλυνθον.

Ποίαν σημασίαν διὰ τὸ Ἀθηναϊκὸν Κράτος εἶχεν ἡ Ὀλυνθος, διδασκόμεθα ἐκ τῶν τριῶν Ὀλυνθιακῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους, οἵτινες θεωροῦνται ὑπὸ πολλῶν καὶ ὡς τὸ κορύφωμα τῆς ρητορικῆς του δεινότητος.

Ἡ θέσις τῆς Ὀλύνθου κατὰ τὸν πρῶτον καὶ δεῦτερον Λόγον εἶναι ἡ αὐτή, ἐπιζητεῖ ὁ ρήτωρ νὰ σταλῶσιν ὄχι μισθοφόροι ἀλλὰ Ἀθηναῖοι,

τος παρελέσθαι, τοῦτο προἰέμενον, ὥστε τῷ λοιπῷ μετὰ τιμῆς καὶ δόξης ζῆν». Τὸν ὀφθαλμὸν εἶχε χάσει ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Μεθώνης ἢ ἐν Ὀλύνθῳ, τὴν κλείδωσιν τῆς χειρὸς εἶχε θραύσει ἐν Ἰλλυριοῖς, τὴν χεῖρα ἐν Σκύθαις καὶ τὸ σκέλος ἐν Τριβαλλοῖς!

δὲν τολμᾶ μόνον νὰ συστήσῃ νὰ βάλουν χεῖρα καὶ εἰς τὰ θεωρικά, λέγει μόνον «περὶ τῶν χρημάτων πόρου» ἀορίστως ὅτι «ἔστιν χρήμαθ' ὑμῖν ὅσ' οὐδενὶ τῶν ἄλλων [ἀνθρώπων] στρατιωτικά».

Μικράν τινα ἐπιτυχίαν ἐσημείωσαν οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὸν τρίτον Ὀλυνθιακόν, ἀλλὰ ἡ ἀναγκαιοῦσα μεγάλη βοήθεια ἔλειπεν, ἕως ὅτου διὰ τῆς προδοσίας τῶν ἱππάρχων Λασθένους καὶ Εὐθυκράτους περιήλθεν ἡ πόλις εἰς τοὺς Μακεδόνας. Συνεπληροῦτο λοιπὸν διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς μητροπόλεως ταύτης τῆς Χαλκιδικῆς ἡ ὑποταγὴ καὶ τῶν τριάκοντα καὶ δύο πόλεων τῆς καὶ ὁ Φίλιππος ἀπὸ τὴν χαρὰν τοῦ «Ὀλύμπι' ἐποίει» (19, 192).

Μετὰ τὴν κατάληψιν καὶ τοῦ μνημονευθέντος Παγγαίου ἔχει ἤδη ἄρκετὰ χρήματα καὶ ναυπηγεῖ στόλον καταδρομικὸν ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ὁ ὁποῖος παρέχει πολλὰ πράγματα εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ἡ διαρκὴς πρὸς ἀλλήλους ἔχθρα Θεσσαλῶν καὶ Φωκῶν προκαλεῖ τὸν πρῶτον Ἰερὸν πόλεμον καὶ φέρει τὸν Φίλιππον εἰς ἄμεσον ἀνάμειξιν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, μέχρι μάλιστα τοῦ σημείου νὰ θελήσῃ νὰ εἰσέλθῃ διὰ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τοῦτο, ὡς ἐλέχθη, ἐματαιώσεν ἡ πρόνοια τοῦ Εὐβούλου. Ἡ αὔξησις τῆς δυνάμεως τῶν Μακεδόνων εἶναι ραγδαία, καὶ ὁ κίνδυνος τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος φέρει εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ συντελουμένου μεγάλου δράματος τὸν Δημοσθένην ὡς ἀμείλικτον ἐχθρὸν τοῦ Φιλίππου, καὶ ἀντίθετον πρὸς τὴν εἰρηνικὴν πολιτικὴν τοῦ Εὐβούλου. Τοῦτο ὅμως δὲν ἠμπόδισε τὸν Φίλιππον νὰ ἐπιτελέσῃ μεγάλας ἔκτοτε προόδους ἐν Θράκῃ καὶ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἀποστασίαν τῆς Εὐβοίας ἀπὸ τῆς ἀθηναϊκῆς κυριαρχίας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει αἱ Ἀθηναῖοι ἐξηκολούθουν ἀκόμη μὲ τὸν στόλον τὸν ὁποῖον εἶχον, ἀποτελούμενον ἀπὸ τὸν σεβαστὸν ἀριθμὸν τῶν 350 τριήρων, νὰ εἶναι ἰσχυρὰ δύναμις, ἀλλ' ὁ πανοῦργος Φίλιππος ἐξηνάγκασε τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν περιφνημον Φιλοκράτειον εἰρήνην, τῷ 346, τῆς ὁποίας τὴν περίπλοκον ἱστορίαν δὲν γνωρίζομεν λεπτομερῶς, ἀλλ' ἐν μέρει μόνον ἐκ τῶν δύο λόγων «περὶ τῆς παραπρεσβείας» τῶν δύο τούτων ρητόρων, Δημοσθένους καὶ Αἰσχίνου.

Ἡ μεγάλη διπλωματικὴ ὑπεροχὴ τοῦ Φιλίππου καταφαίνεται σαφῶς καὶ ἐκ τῶν μακρῶν καὶ δολίων διαπραγματεύσεων καὶ πρεσβεύσεων περὶ τῆς εἰρήνης ταύτης, εἰς ἣν ἀντεπροσωπεύθησαν αἱ Ἀθηναῖοι κυρίως ὑπὸ τοῦ Αἰσχίνου, Δημοσθένους καὶ Φιλοκράτους. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι τοὺς Ἀθηναίους πρέσβεις ὁ πανοῦργος Φίλιππος ἐξηπάτησεν εἰς τοιοῦτον βα-

θμόν ὥστε νά εἴπη καί Φιλιππικόν ἐναντίον του, οὐδείς ἄλλος παρά ὁ Αἰσχίνης!¹

Ἐπισημαίνεται φαίνεται βαθεῖα ἡ ἐντύπωση τῶν Ἀθηναίων τούτων πρέσβεων ἐκ τῆς πρώτης προσωπικῆς ἐπαφῆς τῶν μέ τὸν Φίλιππον. Ὁ Αἰσχίνης διηγεῖται χαρακτηριστικῶς εἰς τὸν περὶ τῆς παραπρεσβείας λόγον του (§ 34) πῶς ἐθορυβήθη ὁ Δημοσθένης, ὅταν ἦλθεν ἡ σειρά του νά ὀμιλήσῃ πρὸς τὸν Φίλιππον, καί μόλις ἤρχισε νά ὀμιλῇ ἐσταμάτησε καί δὲν ἠδύνατο νά προχωρήσῃ «ρηθέντων δὲ τούτων καί ἐτέρων λόγων, ἤδη καθῆκεν εἰς Δημοσθένην τὸ τῆς πρεσβείας μέρος, καί πάντες προσεῖχον ὡς ὑπερβολὰς τινὰς δυνάμεως ἀκουσόμενοι λόγων· καί γὰρ πρὸς αὐτὸν τὸν Φίλιππον, ὡς ἦν ὕστερον ἀκούειν, καί πρὸς τοὺς ἐταίρους ἐξήγγελο ἡ τῶν ἐπαγγελιῶν ὑπερβολή· οὕτω δὲ ἀπάντων διακειμένων πρὸς τὴν ἀκρόασιν, φθέγγεται τὸ θηρίον τοῦτο (δηλ. ὁ Δημοσθένης) προοίμιον σκοτεινόν τι καί τεθνηκός, καί μικρὸν προαγαγὼν ἄνω τῶν πραγμάτων, ἐξαίφνης ἐσίγησε καί διηπορήθη, τελευτῶν δὲ ἐκπίπτει τοῦ λόγου. Ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὁ Φίλιππος ὡς διέκειτο, θαρρεῖν τε παρεκελεύετο καί μὴ νομίζειν, ὡσπερ ἐν τοῖς θεάτροις, διὰ τοῦτό τι πεπονθέναι, ἀλλ' ἡσυχῇ καί κατὰ μικρὸν ἀναμιμνήσκεσθαι καί λέγειν ὡς προεῖλετο. Ὁ δ' ὡς ἄπαξ ἐταράχθη καί τῶν γεγραμμένων διεσφάλη, οὐδ' ἀναλαβεῖν αὐτὸν ἐδυνήθη, ἀλλὰ καί πάλιν ἐπιχειρήσας λέγειν ταῦτόν ἔπαθεν. Ὡς δ' ἦν σιωπῇ, μεταστῆναι ἡμᾶς ὁ κῆρυξ ἐκέλευεν». Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἀπὸ τὴν συνέντευξίν του αὐτὴν ὁ Φίλιππος καί ἀπὸ τὰς ἐκφρασθεῖσας γνώμας κατὰ τὰς συζητήσεις ἔρριψε προσεκτικὸν βλέμμα εἰς τὸν Αἰσχίνην, ὁ ὁποῖος ἔκτοτε ἔγινε μέγας τοῦ Φιλίππου καί τῆς πολιτικῆς του ὑπέρμαχος.

Κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν Φιλοκράτειον εἰρήνην ἀπεφασίσθη ἡ διατήρησις, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, τοῦ *status quo*, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐσήμαινε τὴν ὀριστικὴν ἀπώλειαν διὰ τοὺς Ἀθηναίους τῆς Ἀμφιπόλεως, καί ὁ Φίλιππος κατέλαβε μετ' ὀλίγον καί τὴν θέσιν τῶν Φωκέων εἰς τὸ Ἀμφικτιονικὸν συνέδριον.

Ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου ἄρχεται πλέον φανερά ἐν Ἀθήναις ὁ κομματικὸς χωρισμὸς εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα. Οἱ ὑπὸ τοῦ μακεδονικοῦ χρυσοῦ διαφθαρέντες δὲν ἦσαν οἱ ὀλιγώτερον κραυγάζοντες. Ἀλλὰ πολλῶν περισσότεροι ἦσαν οἱ περὶ τὸν Δημοσθένην συσπειραθέντες,

¹ Ἰδὲ ἐν τῷ ἄρθρῳ Demosthenes τοῦ Thalheim ἐν Pauly - Wissowa - Kroll, R. E. τόμ. 5φ, στήλ. 174 ἐξ. καί Fritz Geyer ἐν τόμ. 19φ στήλ. 2277 ἐξ.

ὡς ἀποδεικνύει καὶ τὸ τέλος τοῦ Φιλοκράτους, ὅστις κατεδικάσθη ἐρήμην εἰς θάνατον: «καταγνοὺς ἀδικεῖν ἑαυτοῦ τὴν κρίσιν οὐχ ὑπέμεινεν» (Αἰσχίν. 2, 6).

Εἶχε λοιπὸν μεγάλα κατορθώσει ὁ Φίλιππος. Ὅλοι αἱ κατακτήσεις του εἶχον ἀναγνωρισθῆ καὶ ἐπιδικασθῆ εἰς αὐτόν· αἱ Θερμοπύλαι καὶ ὀλόκληρος ἡ Θεσσαλία ἦτο εἰς χεῖράς του, καὶ τὸ Ἀμφικτιονικὸν Συνέδριον πραγματικῶς εὐρίσκετο ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του.

Ποίαν μεγάλην ἐντύπωσιν ἔκαμαν ἐν Ἑλλάδι αἱ ἐπιτυχίαι του καταφαίνεται ἄριστα ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὅλοι οἱ ἔχοντες πανελλήνια, οὕτως εἰπεῖν, φρονήματα, οἱ ἐπιθυμοῦντες πανελλήνιον κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατεῖαν, στρέφουν ἤδη πρὸς αὐτόν, ὡς πρὸς ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα, τὰ βλέμματά των. Οὕτω παρουσιάζεται ἐν Ἀθήναις θερμὸς ὑποστηρικτῆς τοῦ Φιλίππου, παρὰ τὸν Αἰσχίνην, ὁ ρήτωρ Ἴσοκράτης, ὅστις ἦτο μὲν δημοκρατικὸς ἀλλ' ἔρρεπε καὶ πρὸς τὴν μοναρχίαν¹. Τῷ 346 π. Χ. ἐκδίδει ὁ ρήτωρ οὗτος τὸν λόγον του «Φίλιππος» ἐν ᾧ προτρέπει τὸν Μακεδόνα βασιλέα νὰ συμφιλιώσῃ πρὸς ἀλλήλους τοὺς Ἕλληνας, καὶ οὕτως ἠνωμένοι ὅλοι οἱ Ἕλληνες ὁμοῦ νὰ ἐκστρατεύσουν κατὰ τῶν Περσῶν. Συμβουλεύει λοιπὸν ὁ Ἴσοκράτης τὸν Μακεδόνα βασιλέα νὰ καταλύσῃ τὸ Περσικὸν Κράτος ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἀπελευθερώσῃ τὴν Μ. Ἀσίαν μέχρι τῆς Κιλικίας καὶ Σινώπης, νὰ ἰδρύσῃ ἐκεῖ πόλεις καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐκεῖ τὸ μέγα περιπλανώμενον πλῆθος τῶν Ἑλλήνων, τὸ ὁποῖον ἦτο διαρκῆς κίνδυνος διὰ τὴν ἡσυχίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐὰν πάντα ταῦτα, λέγει ὁ Ἴσοκράτης, θὰ ἦτο δύσκολον νὰ γίνουσι, νὰ ἀπελευθερώσῃ τοῦλάχιστον τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τῆς Περσικῆς δυναστείας. Ὁ λόγος οὗτος τοῦ μεγάλου Ἀθηναίου ρήτορος σημαίνει νομίζω καὶ ἐπιδοκιμασίαν τῆς πολιτικῆς τοῦ Αἰσχίνου, πολλοὶ δὲ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, τῶν μεγάλων ἱστορικῶν, παραδέχονται ὅτι καὶ ὁ Αἰσχίνης καὶ οἱ φίλοι του τοιαύτας ἀγαθὰς κατ' ἀρχὰς προθέσεις ἔχοντες ἐστράφησαν πρὸς τὸν Φίλιππον. Ἀλλὰ βραδύτερον παρεσύρθησαν εἰς πάντα. Συνιστᾷ λοιπὸν ὁ Ἴσοκράτης εἰς τὸν Φίλιππον «προάγειν ἐπὶ τὴν ὁμόνοιαν τοὺς Ἕλληνας» καὶ κολακεύει αὐτὸν λέγων ὅτι ἔχει τοσαῦτα ἔθνη καθυποτάξει ὅσας πόλεις δὲν ἔχει ἄλλος τις. Ἰδιαιτέρως δὲ ἐπαινεῖ αὐτὸν λέγων (5, 140) ὅτι «ἀμφότερα

¹ «Αἱ μοναρχίαι πλεῖστον νέμουσι τῷ βελτίστῳ» Νικοκλ. 15 ἐξ. Παναθ. 132, 143, πρβλ. Aug. BURK, Die Pädagogik des Isokrates, Würzburg 1923, σελ. 192 ἐξ.

δύναται καὶ πολιτεύεσθαι καὶ στρατηγεῖν», τί ἐπαίνους, λέγει, πρέπει νὰ ἀναμένη κανεὶς δι' αὐτόν, ὅταν ἀποδειχθῇ ὅτι μὲ πάντα τρόπον εὐηργέτησε τοὺς Ἕλληνας, καὶ διὰ τῶν πολεμικῶν του ἀρετῶν ὑπέταξε τοὺς βαρβάρους: «ὅταν φαίνη ταῖς μὲν εὐεργεσίαις ἐν ἅπασι τοῖς Ἕλλησι πεπολιτευμένος, ταῖς δὲ στρατηγίαις τοὺς βαρβάρους κατεστραμμένος;»

Εἰς τὴν πολιτικὴν ταύτην ἀντετάχθη, ὡς καὶ ἀνωτέρω συντόμως ἐλέχθη, ὁ Δημοσθένης παραγνωρίζων ἴσως τοὺς σκοποὺς τοῦ Φιλίππου καὶ διαβλέπων εἰς αὐτὸν ἐπικίνδυνον ἐχθρὸν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Δημοσθένης δὲν ἤθελε νὰ συνταχθῇ πρὸς τὴν γνώμην, καὶ ἄς εἴπωμεν πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ Ἴσοκράτους, ἣ ὁποία ἐβασίζετο ἐπὶ πανελληνίου συνενώσεως διὰ περαιτέρω σχέδια. Ὁ Δημοσθένης ἐπεθύμει καὶ ἐπέδιωκε τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας, αὕτη δὲ ἡ φλογερὰ ἐπιθυμία του ἔφερεν αὐτὸν μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἐπιζητήσῃ συμμαχίαν καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς Πέρσας ἐναντίον τοῦ Φιλίππου. Ὅσῳ ὁ ἐκ τοῦ Φιλίππου κίνδυνος γίνεται φανερώτερος τόσῳ γίνεται ὀρμητικώτερος ὁ Δημοσθένης εἰς τὰ σχέδιά του¹. Τὸν κίνδυνον τοῦτον καυχᾶται (περὶ τοῦ στεφ. 172. 246) ὅτι πρῶτος αὐτὸς διέγινωσε καὶ ἐπεσήμανε «ἰδεῖν τὰ πράγματα ἄρχόμενα καὶ προαισθέσθαι, καὶ προειπεῖν τοῖς ἄλλοις: ταῦτα πέπρακταί μοι». Παρ' ὅλα αὐτὰ οὐδεὶς σήμερον δύναται νὰ ἀναγνώσῃ τοὺς πατριωτικούς του λόγους κατὰ τοῦ Φιλίππου χωρὶς μυχιαίτατα νὰ συγκινηθῇ καὶ νὰ θαυμάσῃ αὐτοὺς ὡς ὑπόδειγμα φιλοπατρίας προβαίνουσης εἰς πᾶσαν θυσίαν καὶ εἰς πᾶσαν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος ἐγκαρτέρησιν. Καὶ ἐκεῖνος ὅστις θὰ κατεδίκασε τὴν πρὸς τὸν Φίλιππον πολιτικὴν του ὡς ἐσφαλμένην, θὰ ὤφειλε νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι δὲν ἠδύνατο πόλις μὲ τοιοῦτον ἔνδοξον παρελθὸν νὰ παραχωρήσῃ ἀμαχητὶ καὶ ἄνευ ἰσχυρᾶς ἀντιστάσεως τὴν θέσιν τῆς εἰς τὸν ἐπερχόμενον ἰσχυρὸν ἀντίπαλον², καὶ ὅτι καὶ ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ ἐπισυμβᾶσα καταστροφὴ τῆς Ἀθηναϊκῆς δυνάμεως, τὸ θέρος τοῦ 338, προσέθηκε νέον τίτλον τιμῆς καὶ δόξης εἰς τὴν ἔνδοξον ἱστορίαν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ ἐξιστόρησις τῶν γεγονότων μέχρι τοῦ χρόνου τούτου τῆς ἐν

¹ Ἰδ. Schaefer, Demosthenes B², σελ. 57 ἔξ. καὶ Droysen - Πανταζίδου, Ἱστορ. Μεγ. Ἀλεξ. σελ. 47.

² «Καὶ μὴν οὐδεὶς ἂν εἰπεῖν τολμήσαι ὡς ὑμῖν οὖσιν Ἀθηναίοις καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκάστην ἐν πᾶσι καὶ λόγοις καὶ θεωρήμασι τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς ὑπομνήμαθ' ὀρώσι, τοσαύτην κακίαν ὑπάρξει, ὥστε τῆς ἐλευθερίας αὐτεπαγγέλτους ἐθελοντὰς παραχωρήσαι Φιλίππῳ (περὶ τοῦ στεφ. 68).

Χαιρωνεία μάχης δὲν εἶναι τῆς παρουσίας ὥρας, ἀλλ' ὅστις θέλει νὰ νοήσῃ καὶ ἴδῃ τί σημαίνει καὶ τί εἶναι πατριωτικὸς συναγερμὸς (ὡς συχνὰ λέγομεν ἡμεῖς σήμερον) πρέπει νὰ ἀναγνώσῃ εἰς τὸν περὶ τοῦ στεφάνου λόγον τοῦ Δημοσθένους (§ 169 ἐξ.) τί συνέβη ἐν Ἀθήναις μετὰ τὴν ἀπροσδόκητον ἀγγελίαν, ὅτι ὁ Φίλιππος διαβάς τὰς Θερμοπύλας κατέλαβε τὴν Ἐλλάειαν καὶ προχωρεῖ πρὸς τὰς Ἀθήνας.

Ὁ Φίλιππος δὲν ἠθέλησε νὰ μεταβάλλῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς Μακεδονικὴν ἐπαρχίαν. Τὰς Ἀθήνας κατὰ τύπους ἐσεβάσθη, περιεκύκλωσεν ὅμως αὐτάς, ἔστω καὶ ἐξ ἀποστάσεως ἀρκετὰ μεγάλης, διὰ Μακεδονικῶν φρουρῶν. Εἶχε σαφῶς ἀντιληφθῆ ὅτι εἰς τὰ μεγάλα πολιτικὰ σχέδιά του ἐχρειάζετο ἀπαραιτήτως ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς. Τοῦτο ἐδείκνυε τὴν παγκόσμιον σημασίαν τοῦ πολιτισμοῦ τούτου. Ἀλλὰ πολιτικῶς ἡ Ἑλλὰς εἶχε παύσει κατ' οὐσίαν νὰ ὑφίσταται. Διὰ τοῦ πολιτισμοῦ των μόνον μετεῖχον οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν Μακεδονικὴν ἐξάπλωσιν.

Εἶναι ἀληθές ὅτι αἱ δῆθεν αὐτόνομοι ἑλληνικαὶ πόλεις διετήρουν ἐξωτερικῶς ὁμαλὰς πρὸς τοὺς Μακεδόνας σχέσεις, ἐσωτερικῶς ὅμως ἠσθάνοντο βαθύτατα τὴν ἐπικαθημένην ἐπ' αὐτάς, οἰονεὶ ἀόρατον, πίεσιν, καὶ ἡ παραμικρὰ διαταραχὴ τῆς Μακεδονικῆς δυνάμεως ἔδιδεν εἰς αὐτάς μεγάλας ἀλλὰ πάντοτε ματαιίας ἐλπίδας πρὸς ἐπανάκτησιν τῆς ἀπολεσθείσης ὑλικῆς καὶ ἠθικῆς δυνάμεως.

Ἐὰν ἤθελέ τις νὰ ἐκφράσῃ γενικωτέρας κρίσεις διὰ τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα θὰ ὤφειλε νὰ εἶπῃ ὅτι παρατηροῦμεν ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ ὀλεθρίου Πελοποννησιακοῦ πολέμου οἱ Ἕλληνες ἔχασαν βαθμηδὸν τὴν συνειδησιν ἐνιαίας πολιτικῆς δράσεως, καὶ φυσικῶς τῷ λόγῳ καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐφαρμογῆς τοιαύτης πολιτικῆς· ὅτι ἀνὴρ ὡς ὁ Δημοσθένης δὲν ἠδυνήθη μετὰ ὅλην τὴν δύναμιν τοῦ ἰσχυροῦ πνεύματός του νὰ ἀποδείξῃ εἰς τοὺς συμπολίτας του πειστικῶς τὴν ὀρθότητα τῶν ἰσχυρισμῶν του ὡς πρὸς τὴν σταθερῶς ἀκολουθητέαν πολιτικὴν, ἀλλ' ὅτι ἀνεφάνη καὶ ἠυξήθη μεγάλη ἐν Ἀθήναις πολιτικὴ μερίς ἣτις τὸν Φίλιππον ἐθεώρει καὶ ἐπευφήμει ὡς φίλον τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἡ ὁποία προσεπάθει νὰ ἀνοίγῃ εἰς αὐτὸν ὅλας τὰς θύρας. Καὶ ἂν δὲ δεχθῶμεν ὅτι πολλοὶ ἐν Ἑλλάδι ἠσθάνοντο χαρὰν ὅτι εὐρέθη ἐπὶ τέλος εἰς ἀρχηγὸς ὁ Φίλιππος, ὑφ' ὃν ὅλη ἡ Ἑλλὰς θὰ ἐξεστράτευεν ἐναντίον τῶν Περσῶν, πάλιν ἐπεσκιάζετο ἡ περὶ τούτου χαρὰ, διότι ὁ εὐρεθεὶς ἦτο ξένος. Ἐνῶ δὲ ἠδύνατο ἀπὸ κοινοῦ νὰ ἀναλάβουν τὸ τοιοῦτον ἐγχείρημα αἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἡ Σπάρτη, ἑκάτερα τούτων προσεπάθει δυστυχῶς μόνον νὰ

ὑποτάξει ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρους Ἑλληνας, ἔστω καὶ τῇ βοήθειᾳ αὐτῶν τούτων τῶν Περσῶν. Ἡ ἐμφάνισις τῆς ἰσχυρᾶς Μακεδονικῆς δυνάμεως ἔπρεπε νὰ σωφρονίσῃ τοὺς Ἑλληνας καὶ ὄχι νὰ ἐξάψῃ ἔτι μάλλον τὰς κομματικὰς καὶ συκοφαντικὰς αὐτῶν τάσεις, ὅταν δὲ ἐχάθη ἡ Χαλκιδικὴ χερσόνησος, πρὸς τὴν ὁποῖαν πάντοτε ὡς πρὸς εὐαίσθητον σημεῖον εἶχον τὰ βλέμματά των ἐστραμμένα οἱ Ἑλληνες, καὶ ὅταν καὶ ἡ Θεσσαλία περιέπεσεν εἰς ἐχθρικὰς χεῖρας, τότε τὰ δύο μεγάλα ἑλληνικὰ κράτη, αἱ Θῆβαι καὶ αἱ Ἀθῆναι, εἶδον ὅτι περιήλθον εἰς μέγαν καὶ καταφανῆ κίνδυνον, ἀφοῦ ἡ δύναμις τοῦ Φιλίππου εἶχε πλέον ἐπεκταθῆ μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Ἀόριστον ἐθνικὴν ἐνότητα θρησκευτικοῦ μᾶλλον χαρακτηῖρος θὰ ὀνομάσωμεν τὸ ὅτι οἱ Ἑλληνες ἐβασίζοντο εἰς τὸ Δελφικὸν μαντεῖον καὶ εἰς τὸ πρὸς προστασίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ χάριν ἄλλων πολιτικῶν σκοπῶν, ὑπάρχον Ἀμφικτιονικὸν συνέδριον. Αἱ ἀποφάσεις του προκειμένου περὶ μεγαλυτέρων πόλεων—Κρατῶν ἐφηρμόζοντο μόνον ἐὰν ἤθελε νὰ τὰς ἐφαρμόσῃ ἡ καταδικαζομένη πόλις. Ἐθνικὴν καὶ πραγματικὴν πατριωτικὴν ἐνότητα ἀπέδειξαν οἱ Ἑλληνες κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους, οἵτινες εἶναι καὶ τὰ μόννα μεγάλα ἐθνικὰ κατορθώματα αὐτῶν. Ὅλα σχεδὸν τὰ ἄλλα εἶναι ἐσωτερικαὶ ἔριδες καὶ διαμάχαι καὶ ἀντιζηλῖαι τῶν ἑλληνικῶν πόλεων πρὸς ἀλλήλας, εἴτε πρὸς ἀνατροπὴν τυραννικῶν πολιτευμάτων εἴτε πρὸς διατήρησιν ποιᾶς τινας πολιτικῆς ἰσορροπίας. Αἱ συναφθεῖσαι συμμαχίαι πρὸς ἀποτροπὴν ὠρισμένων ἐξωτερικῶν κινδύνων (πρῶτος ἱερὸς πόλεμος) ἀπεδείχθησαν ἄσκοποι καὶ πολὺ περισσότερον ἐπιβλαβεῖς. Οὕτω συνέβη ὥστε οἱ ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι Ἑλληνες νὰ μὴ διακρίνουν ἢ, ἔστω, νὰ ὑποτιμῆσουν τὸν ἐκ τοῦ Βορρᾶ κίνδυνον, καὶ ἀντὶ νὰ ὑποστηρίξουν ὅλοι τὴν Χαλκιδικὴν χερσόνησον, ἀφῆκαν αὐτὴν νὰ γίνῃ τὸ μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης (Βρασιδίας) καὶ ὅτε μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις καταστροφὴν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Θηβαίων οἱ Ἀθηναῖοι ἀνέκτησαν πάλιν δυνάμιν τινα, δὲν ἠδυνήθησαν ἐξ ἀπρονοησίας νὰ τὴν διασώσουν, ὑπέπεσαν εἰς τὰ δελεάσματα τοῦ Φιλίππου ὅστις ὑπέταξε (345) τὴν σπουδαιότατην Ὀλυνθον, τὴν κλειδα τῆς Χαλκιδικῆς. Οἱ μνημονευθέντες ἀνωτέρω τρεῖς Ὀλυνθιακοὶ λόγοι τοῦ Δημοσθένους καταδεικνύουν τὸν φόβον ὅστις κατέλαβε τὸν μέγαν ρήτορα ἐν ὄψει τοῦ κινδύνου τὸν ὁποῖον διέτρεχεν ἡ Ὀλυνθος, τὸ πρῶτον τοῦτο ἑλληνικὸν ὄχυρόν ἔξω τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἡ πτώσις του ἦτο μεγίστης σημασίας, καὶ τὴν σημασίαν αὐτὴν ἐγνώριζεν ἄριστα ὁ μεγαλεπήβολος πολιτικὸς καὶ στρατηγός

Φίλιππος. Δέν εἶναι πολὺ γνωστὸν καὶ δέν ἀναφέρεται συχνά ὅτι τὸ 339, ὁ Φίλιππος ὑπερέβη αὐτὸν τὸν Αἷμον καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ Δουνάβεως, ἐνίκησε τοὺς Σκύθας καὶ ἐπανερχόμενος τοὺς Τριβαλλοὺς, οἱ ὁποῖοι κατῴκουν εἰς χῶρον μεταξύ τῆς σημερινῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ Βουλγαρίας¹.

Κύριος γενόμενος ὁ Φίλιππος τῆς Ὀλύμπου ἐγκαθιδρύθη ἔπειτα προσκληθεὶς ἐναντίον τῶν Φωκῶν εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Ἕλληνες ὡς σύνολον εὐρίσκοντο τότε κυριολεκτικῶς ἐν διαλύσει. Ἡ Σπάρτη εἶχε χάσει τὴν δύναμιν καὶ τὴν θέσιν της, εἶχε νὰ καταπολεμήσῃ ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ Πελοποννήσῳ τοὺς Μεσσηνίους, Ἀρκάδας καὶ Ἀργεῖους, τοὺς ὁποῖους ὅσον ἠδύναντο ἐβοήθουν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Θηβαῖοι, οἵτινες πάλιν εἰς μέγαν βαθμὸν ἀντηγωνίζοντο ἀλλήλους διὰ τὰ πρωτεῖα ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Καμμία πόλις – Κράτος δέν ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ ἢ νὰ ἐπηρεάσῃ τὸ σύνολον, ἀφοῦ μάλιστα πρωτοστατούσης τῆς Σπάρτης ἐν τῇ ἐπονειδίστῳ Ἀνταλκιδεῖῳ εἰρήνῃ ὄλαι αἱ ἐν Μ. Ἀσίᾳ ἑλληνίδες πόλεις προσηρτῶντο εἰς τοὺς Πέρσας, αἱ δὲ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἐκηρύσσοντο αὐτόνομοι καὶ ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων, χωρὶς ὅμως ἢ Σπάρτη νὰ μὴ καρπωθῇ ἰδίᾳ ὄφελῃ.

Ὁ Ἀρταξέρξης ἠδύνατο τότε ὑπερηφάνως νὰ διαμηνύσῃ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὅτι ἐκεῖνος ὅστις δέν ἤθελε δεχθῆ τὴν εἰρήνην αὐτὴν (κυρίως καὶ καιρίως βέβαια ἐβλάπτοντο δι' αὐτῆς αἱ Ἀθηναῖοι) θὰ καταπολεμηθῇ ὑπ' αὐτοῦ διὰ παντὸς τρόπου «ὀπότεροι δὲ ταύτην τὴν εἰρήνην μὴ δέχονται, τούτοις ἐγὼ πολεμήσω μετὰ τῶν ταυτὰ βουλομένων καὶ πεζῇ καὶ κατὰ θάλασσαν καὶ ναυσὶ καὶ χρήμασιν»! (Ξενοφ. Ἑλλ. 5,1). Διὰ τῆς εἰρήνης ταύτης ἐχάθη διὰ παντὸς ἡ δύναμις τῶν Ἀθηνῶν ὡς ἀρχηγέτιδος πόλεως τῶν Ἑλλήνων. Τί τὸ ὄφελος ἐὰν καὶ ἡ Σπαρτιατικὴ δύναμις κατεστράφη καὶ αὐτὴ ἔπειτα ὑπὸ τῶν Θηβαίων, καὶ ὁ προδότης Ἀνταλκίδας κατεδίκασεν ἑαυτὸν εἰς τὸν δι' αἰτίας θάνατον²;

¹ Ὁρθῶς νεώτερος ἐπιφανὴς Ἑλλην ἱστορικὸς λέγει: «ἀνεξεταζόμενος ὁ τοῦ Φιλίππου βίος παρίστησιν αὐτὸν ἀναμφιβόλως ἕνα τῶν μᾶλλον μεγαλεπήβολων καὶ μεγαλοπραγμόνων ἀνδρῶν ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία» (Κ. Παπαρρηγόπουλος Ἱστ. Ἑλλ. Ἔθνοους ἔκδ. 5η τόμ. Β'. σελ. 46).

² Ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Ἀρταξ. 22,3 λέγει ὅτι μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις ἦτταν τῆς Σπάρτης ὁ Ἀνταλκίδας «ἀνέβη πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην παρακαλῶν ἐπαρκέσαι τοῖς Λακεδαιμονίοις. Ὁ δ' οὕτως ἐξημέλησε καὶ παρεῖδε ἱκαὶ ἀπέρριψεν αὐτόν, ὥστε καταβάντα καὶ χλευαζόμενον ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, φοβούμενον δὲ καὶ τοὺς ἐφόρους, ἀποκαρτερῆσαι».

Ὁ λεγόμενος Ἰερός ἢ Φωκικός πόλεμος ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ ἀναμιχθῆ ὡς σύμμαχος καὶ διαιτητῆς ἐν πολλοῖς εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Ἐκπλήσεται ὁ μελετῶν τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων τούτων, πῶς κατῶρθωνεν ὁ φοβερὸς αὐτὸς ἀνὴρ νὰ εὑρίσκηται πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὅπου ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε νὰ ὑποστηρίξη συμφέροντά του διὰ τὸ παρὸν ἢ καὶ διὰ τὸ μέλλον, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Ἡπείρῳ, ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ πρὸς ἐπικουρίαν ἐκεῖ τῶν ἐχθρῶν τῆς Σπάρτης. Ὁ Δημοσθένης αἰσθάνεται τὸν κίνδυνον διὰ τὰς Ἀθήνας καὶ προσπαθεῖ νὰ ἀποτρέψῃ αὐτόν, ἀλλὰ ἔχει ἐνώπιόν του ὄχι μόνον τὸ ἐν Ἀθήναις κόμμα τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ καὶ τὸν Φίλιππον μονάρχην ἰσχυρᾶς καὶ μεγάλης φυλῆς, αὐτὸν δὲ τὸν ἴδιον συνετὸν πολιτικὸν καὶ ἔξοχον στρατηγόν, ἐνῶ ὁ Δημοσθένης δὲν εἶχεν ἰδέαν σχεδὸν στρατηγικῆς, καὶ ὑπελείπετο οὕτω μέγιστον ὅσον ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ. Φρονίμως ποιῶν ὁ Φίλιππος ὅτε ἐπλησίασε τὰς Θερμοπύλας μὲ σκοπὸν νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ εὖρεν αὐτὰς προκατειλημμένας ὑπὸ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ καὶ στόλου, ἀπεσύρθη χωρὶς νὰ συγκρουσθῆ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ὑπέτασσε τὴν δραστηριότητά του εἰς τὴν κριτικὴν σκέψιν, γνωρίζων νὰ περιμένῃ ἕως οὗ ὠριμάσῃ ὁ καρπὸς τὸν ὁποῖον ἐπεδίωκε νὰ δρέψῃ. Κατῶρθωνε σχεδὸν πάντοτε πολλὰ δι' ὀλίγων, εἴτε ὄπλων εἴτε χρημάτων εἴτε ὑποσχέσεων, ἐπιδιώκων παντοῦ νὰ κερδίζῃ φίλους καὶ ὀπαδοὺς, προσεταιριζόμενος τὰς πόλεις εἴτε πειθαναγκάζων αὐτὰς εἰς οὐδετερότητα καὶ ἀπραξίαν μέχρις οὗ δυνηθῆ νὰ στραφῆ ἐν ἀνάγκῃ καὶ κατ' αὐτῶν. Μήπως δὲν παρατηρεῖ τις πόσον ὑπόυλως ἐξηπάτησε τοὺς Ἀθηναίους διὰ τοὺς μέλλοντας αὐτοῦ σκοποὺς καὶ τὰ πολιτικά του σχέδια, καὶ ἔπεισε τὰς Ἀθήνας κατ' ἀρχὰς εἰς ἀποχὴν, ἔπειτα παρεκώλυσε τὴν παρέμβασιν αὐτῶν διὰ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου καὶ τέλος ἐστράφη στρατηγικώτατα πρῶτον κατὰ τῶν Ἀθηναϊκῶν κτήσεων καὶ ἔπειτα κατ' αὐτῆς ταύτης τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν.

Ἀλλὰ ἄρα γε ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ καταστροφή ἐσήμανε καὶ τὸ τέλος τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας; Ἡ νεωτέρα ἱστορικὴ ἐπιστήμη τὴν καταστροφήν ταύτην θεωρεῖ ὡς ἀρχὴν νέας παγκοσμίου περιόδου τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, τῆς ἱστορίας τοῦ ἰδιαιτέρως ὑπὸ τοῦ Droysen κληθέντος «Ἑλληνισμοῦ» «Hellenismus», καὶ ὁ Δημοσθένης καὶ ἡ Χαιρωνεία δηλοῦν ἱστορικὸν τρόπον τινὰ μόνον ἐπεισόδιον ἐν τῇ πορείᾳ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ὁ ἐκπληρωτῆς τῶν βουλῶν τούτων τοῦ πεπρωμένου ὑπῆρξεν ὁ Φίλιππος, καὶ ὅσοι ἀντέστησαν εἰς αὐτὰς ὑπῆρξαν ὄλως παροδικαί.

Εἷς τούτων ὑπῆρξε καὶ ὁ Δημοσθένης, ἀναμφιβόλως εἷς τῶν μεγίστων ρητόρων τῆς παγκοσμίου φιλολογίας, εἷς τῶν ἀγαπησάντων ὑπὲρ πᾶν ἐν τῷ κόσμῳ τὴν πατρίδα του. Ἄλλ' ὑπῆρξεν ἄρα γε πολιτικός¹; Πρὸ παντὸς πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ποῖα μέσα ἐφαρμογῆς τῶν γνωμῶν των εἶχον οἱ ἀρχαῖοι ρήτορες, ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς νεωτέρους πολιτικούς ἄνδρας, τοὺς ὄντως διευθύνοντας τὰ Κράτη, ὡς συμβαίνει σήμερον παραδ. χάριν ἐν Ἀγγλίᾳ. Οἱ παλαιοὶ ἐκεῖνοι ρήτορες πολιτικοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ διαθέτωσι τὰ χρήματα τοῦ λαοῦ των, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐφαρμόσωσι βίαν πρὸς ἐκτέλεσιν ἐκείνου τὸ ὁποῖόν τις δὲν ἔπραττεν ἐκουσίως, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀντλῶσι τὴν δύναμίν των ἐξ ἐνὸς ἐν τῇ ἀρχῇ ἰσχυροῦ πολιτικοῦ κόμματος. Καὶ ἐάν τις παρὰ τὸ δίκαιον ἔκρινε τὸν Δημοσθένη οὐχὶ ἄξιον νὰ θεωρῆται μέγας πολιτικός, κατὰ τὴν σημερινὴν ἀντίληψιν, οὐδεὶς ὅμως δύναται νὰ διαμφισβητήσῃ εἰς αὐτὸν τὴν ιδιότητα τοῦ μεγάλου καὶ παγκόσμιον ἐπιρροὴν ἀσκήσαντος καὶ ἀσκοῦντος πατριωτικοῦ ρήτορος. Ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἠπέλουν νὰ καταλάβουν τὴν Εὐρώπην ὁ Καρδινάλιος Βησσαρίων ἐξέδωκεν ὡς φυλλάδιον πρὸς διανομὴν τὸν πρῶτον Ὀλυμπιακὸν λόγον τοῦ Δημοσθένους, καὶ ὅτε οἱ στρατοὶ τοῦ Μ. Ναπολέοντος ἐπλημμύρησαν τὴν Αὐστρίαν ἐδημοσίευσεν ὁ Niebuhr (ἐν Ἀμβούργῳ 1805) ἐπεξεργασίαν τοῦ πρώτου Φιλιππικοῦ.

Ἡμεῖς οἱ κρίνοντες σήμερον τὸν Δημοσθένη καὶ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ δρᾶσιν ἐκ τόσον μεγάλης χρονικῆς ἀποστάσεως, δυνάμεθα ἴσως νὰ χαρακτηρίσωμεν αὐτὸν καὶ τοὺς χρόνους του ἀπλῶς ὡς ἐν ἐπεισόδιον εἰς τὸν ροῦν τῆς μακρᾶς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἐπεισόδιον μὴ δυνηθὲν νὰ ἀνακόψῃ τὸν ροῦν τοῦτον οὐδὲ νὰ μεταβάλλῃ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου, ὅστις ἐν μὲν τῇ παλαιᾷ μορφῇ του εἶχεν ἤδη ἐξαντλήσει τὴν ζωτικότητα καὶ ἀκμὴν του, μὲ τὴν ἐπελθοῦσαν δ' ὅμως με-

¹ Ὁ Werner Jaeger (Demosthenes σελ. 186 καὶ 252) ἀναφέρει ὅτι ὁ μνημονευθεὶς περίφημος ἱστορικός J. G. Droysen, ὁ συγγραψας τὴν ἱστορίαν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος, ἔθεσε τὸ ἐρώτημα τοῦτο «ἂν ὁ Δημοσθένης ὑπῆρξε πολιτικός ἀνὴρ» εἰς ἓνα ὑποψήφιον κατὰ τὰς διδακτορικὰς ἐξετάσεις (τὸν Robert Philippson ἐκ Μαγδεβούργου) καὶ ἐπῆνεσε τὴν ὑγιᾶ κρίσιν τοῦ ὑποψηφίου τούτου, ὅστις ἐδίστασε μὲν νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸν διάσημον Καθηγητὴν μὲ σαφῆ καὶ κατηγορηματικὴν ἄρνησιν, τολμήσας μόνον νὰ θεωρήσῃ τὸν Δημοσθένην ὡς ἓνα μέγalon καὶ θερμὸν πατριώτην, ἀφῆκε δ' ὅμως μετριοφρόνως τὴν «Ραδαμάνθους κρίσιν» τὴν ἀνέκκλητον λοιπὸν ἀπόφανσιν περὶ τῆς πολιτικῆς ἀξίας τοῦ Δημοσθένους εἰς τὴν σοφίαν τοῦ καθηγητοῦ του!

ταβολήν ἐφάνη ἱκανὸς καὶ πάλιν νέα θαύματα νὰ ἐπιτελέσῃ, ἔστω καὶ ὄχι τόσον ἔνδοξα ὅσον τὰ ἀρχαῖα ἐκεῖνα.

Βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸν Αἰσχίνην ὡς προδότην τῆς ἰδίας πατρίδος, περιέχει πολλήν ὀρθότητα σκέψεως ἢ καθόλου ἐπιχειρηματολογία του, ἢ ἔκκλησις του παραδ. χάριν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐνθυμῶνται μὲν καὶ νὰ μιμῶνται τοὺς προγόνους των, ἀλλὰ νὰ ἀποφεύγουν τὰ ἀμαρτήματα καὶ τὰς φιλονικίας των, «ἀνιστάμενοι» λέγει 2,74 «οἱ συντεταγμένοι ῥήτορες, περὶ μὲν τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως οὐδ' ἐνεχείρουν λέγειν, ἀποβλέπειν δὲ εἰς τὰ προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως ἐκέλευον ὑμᾶς, καὶ τῆς ἐν Σαλαμῖνι πρὸς τὸν Πέρσῃν ναυμαχίας μεμνησθαι, καὶ τῶν τάφων τῶν προγόνων καὶ τῶν τροπαίων. Ἐγὼ δὲ ἀπάντων μὲν τούτων ἔφην δεῖν μεμνησθαι, μιμεῖσθαι μέντοι τὰς τῶν προγόνων εὐβουλίας, τὰ δὲ ἀμαρτήματα αὐτῶν καὶ τὴν ἄκαιρον φιλονικίαν φυλάττεσθαι, τὴν μὲν ἐν Πλαταιαῖς πρὸς τοὺς Πέρσας πεζομαχίαν, καὶ τοὺς ἀγῶνας τοὺς περὶ Σαλαμῖνα, καὶ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην, καὶ τὴν ἐπ' Ἀρτεμισίῳ ναυμαχίαν, καὶ τὴν Τολμίδου ζηλοῦν στρατηγίαν κελεύων (. . . .) τὴν δ' εἰς Σικελίαν στρατείαν φυλάττεσθαι, ἣν ἐξέπεμψαν Λεοντῖνοις βοηθήσοντες, τῶν πολεμίων ἐμβεβληκότων εἰς τὴν χώραν ἡμῶν, καὶ Δεκελείας ἐπιτετειχισμένης». Ἀπαριθμεῖ ἔπειτα ὁ Αἰσχίνης ἄλλας ἀπερισκεψίας τῶν Ἀθηναίων, οἱ ὁποῖοι ἐνῶ εἶχον συμφερούσας προτάσεις ἐκ μέρους τῶν Λακεδαιμονίων διὰ εἰρήνην μὲ τὴν διατήρησιν τῆς Ἀττικῆς, τῆς Λήμνου, τῆς Ἴμβρου καὶ Σκύρου, καὶ πρὸς τούτοις νὰ δημοκρατῶνται κατὰ τοὺς νόμους, δὲν τὰς ἐδέχθησαν, ἀλλὰ «πολεμεῖν προηροῦντο οὐ δυνάμενοι», καὶ κάποιος διεφθαρμένος λυροποιοὺς Κλεοφῶν ἠπεῖλει «ἀποκόψειν μαχαίρᾳ τὸν τράχηλον, εἴ τις εἰρήνης μνησθήσεται». Ἐως οὗτου ἐπῆλθεν ἡ καταστροφή καὶ ἠναγκάσθησαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἀφήσουν ὅλας τὰς κτήσεις των, νὰ καθαιρέσουν τὰ τείχη των, νὰ δεχθοῦν φρουρὰν καὶ Λακεδαιμόνιον ἀρμοστήν, καὶ ἀντὶ δημοκρατίας νὰ εἰσαγάγουν τοὺς Τριάκοντα.

Διὰ τὴν ρητορικὴν τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν δύνανται πολλὰ νὰ λεχθῶσι καὶ νὰ γραφῶσιν. Ὁ Αἰσχίνης ἦτο μᾶλλον διοικητικὸς ὑπάλληλος μὲ ὠρισμένας εἰδικὰς γνώσεις, φίλος τῶν πατρίων, συντηρητικὸς καὶ μὲ πατριωτισμόν, «ἡδύνατο ὅλα αὐτὰ νὰ ἔχῃ καὶ νὰ εἶναι καὶ ἐκ πεποιθήσεως ὀπαδὸς φιλομακεδονικῆς πολιτικῆς» (Wilamowitz).

Τὰ λεγόμενα ὅτι εἶχε πωληθῆ εἰς τὸν Φίλιππον δύνανται καὶ ἀληθῆ καὶ ψευδῆ νὰ εἶναι, καθὼς ἀκριβῶς καὶ διὰ τὸν Δημοσθένην ἐλέγετο ὅτι

εἶχε λάβει χρήματα παρὰ τοῦ Ἀρπάλου καὶ μετέβαλεν ἕνεκα τούτου τὴν πρὸς αὐτὸν στάσιν του.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν τὰς διαφορετικὰς ἐν πολλοῖς ἀντιλήψεις περὶ ἠθικῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς χριστιανικοῖς λαοῖς. Δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ λησμονῆ τις καὶ τὴν πενίαν καὶ τὴν ἔνδειαν εἰς ἣν εἶχε περιέλθει τότε ὁ Ἀθηναϊκὸς λαός. Ἀλλὰ τὸ ψεκτὸν παρὰ τῷ Αἰσχίνῃ εἶναι ὅτι δὲν εἶχε τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὸ σθένος τῆς παρρησίας τοῦ μεγάλου ἀντιπάλου του ρήτορος. Ἐπίσης δὲν εἶναι δίκαιαι αἱ ἐπιθέσεις του ἐναντίον τοῦ Δημοσθένους ὡς ὑπαίτιου τῆς ἐν Χαιρωνεῖα καταστροφῆς. Ἀφ' ἑτέρου σήμερον θεωροῦμεν ἀληθέστερα ὅσα αὐτὸς λέγει ἐν τῷ λόγῳ του «περὶ τῆς παραπρεσβείας» τῶν ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ἐν τῷ ἀντιστοίχῳ λόγῳ λεγομένων. Ἡ λεπτομερὴς καὶ παραστατικὴ ἔκθεσις τῶν γεγονότων εἶναι ἐν ἑκ τῶν κυρίων χαρακτηριστικῶν τῆς ρητορικῆς του δυνάμεως.

Ἡ πρώτη ἐμφάνισις του ὡς ρήτορος καὶ πολιτικοῦ ἀνδρὸς ἐγένετο τῷ 348, μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Ὀλύμπου, ὅτε μετέβη εἰς Ἀρκαδίαν διὰ νὰ ἐπιφέρῃ γενικὴν τῶν Ἑλλήνων ἐξέγερσιν κατὰ τοῦ Φιλίππου!

Μετὰ τὴν καὶ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν Φιλοκράτειον εἰρήνην, ὅτε εἶχε σταλῆ μετὰ τοῦ Δημοσθένους καὶ Φιλοκράτους εἰς τὸν Φίλιππον, ἀποκλίνει πλέον ὑπὲρ τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν Μακεδόνων. Τί ἀκριβῶς συνέβη καὶ ποία εἶναι ἡ αἰτία τούτου οὔτε ἀσφαλῶς γνωρίζομεν οὔτε καὶ θὰ μάθωμέν ποτε.

Ὁ Δημοσθένης ἀφ' ἑτέρου λόγος κινεῖται ὑπὸ τῆς δυνάμεως τῆς βουλήσεως, βουλήσεως ἀκαταμαχήτου, καὶ τοιαύτην τινὰ βούλησιν ζητεῖ νὰ γεννήσῃ καὶ εἰς τὸν ἀκροατὴν του. Ἐπίστευε καὶ ἔζη διὰ τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς δημοκρατίας, καὶ διὰ ταύτην καὶ ἀπέθανε. Εἰς τὸν λόγον του ἔδιδε τὴν σφραγίδα τοῦ γνησίου αἰσθήματος. «Μεγαλοψύχως καὶ πολιτικῶς τὰ κοινῇ συμφέροντα πράττετε» ἔλεγεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους «καὶ τῶν ἰδίων μὴ μέμνησθε» (Ἐπιστ. 1,9). Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον κατέστησεν αὐτὸν κλασσικὸν συγγραφέα εἶναι οἱ πολιτικοὶ του λόγοι, αἱ δημηγορίαι. Εἶναι καὶ ὁ μόνος ὅστις ἐδημοσίευσε παρομοίους λόγους. Εἶναι λόγοι ἀποτεινόμενοι πρὸς τὸν λαόν, καὶ γνωρίζομεν πόσον ἐν ταῖς Στοαῖς καὶ ἐν τοῖς Γυμνασίοις τῶν Ἀθηνῶν ἀνεγινώσκοντο, καὶ ἀνεγινώσκοντο μὲ ὑψηλὴν φωνὴν διότι οὕτω ἐπιδρῶσιν ἰσχυρότερον. Εἰς τὸν περὶ τοῦ στεφάνου λόγον ὀμιλεῖ τρόπον τινὰ ἐνώπιον τῶν προγόνων του καὶ ἔχει ὑπ' ὄψιν καὶ τοὺς μεταγενεστέρους. Ἡ ἐκλογή καὶ

τὸ ὕφος τοῦ πειθαναγκάζει ἡμᾶς ἀναγινώσκοντας τοὺς λόγους τούτους νὰ νομίζωμεν ὅτι πᾶν ὅ,τι λέγει ἔχει οὕτως, ὅτι ὄντως ἡ ἐλευθερία τῆς πατρίδος ἐξηρτᾶτο ἐξ ὅσων λέγει. Εἰς τὸν μνημονευθέντα περὶ τοῦ στεφάνου λόγον τὸ τυπικὸν δίκαιον ἦτο ὑπὲρ τοῦ Αἰσχίνου, καὶ ὁμοῦς οὗτος ἠτήθη καὶ κατετροπώθη.

Οἱ λόγοι τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Αἰσχίνου εἶναι μὲν αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς σπουδαῖαι ἱστορικαὶ πηγαί, ἀλλ' ἐμπνεόμενοι πολλαχῶς ὑπὸ προσωπικῶν γνωμῶν, ὑπὸ ἐμπαθείας καὶ ὑπὸ σοφιστικῆς ὀργῆς, συσκοτίζουν ἐνίοτε τὴν ἀλήθειαν, οὕτως ὥστε αὕτη, ὡς ἐλέχθη¹, νὰ εὐρίσκειται ὀπισθεν πέπλου, τὸν ὁποῖον δὲν δύναται νὰ διαπεράσῃ τὸ ἡμέτερον ὄμμα. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ περὶ τῶν ρητόρων τούτων νεώτεραι κρίσεις παρουσιάζουσιν ἀναλόγως τῶν κρινόντων καὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν χρόνων καθ' οὓς οὗτοι κρίνουσι, τοιαύτας ἀντιθέσεις καὶ ἀντιγνωμίας, ὥστε νὰ ἀποβάλλῃ τις πᾶσαν ἐλπίδα ὅτι εἶναι ποτε δυνατὸν ἡ Ἱστορία νὰ φθάσῃ εἰς τελειωτικὴν καὶ θετικὴν περὶ αὐτῶν κρίσιν.

Ὁ σημερινὸς ἀναγνώστης πολλῶν ἐκ τῶν λόγων τούτων ἐκπλήσσεται καὶ ἀπορεῖ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ λέγωνται καὶ νὰ ἀκούωνται ἡσύχως τοιαῦτα περὶ τῶν ἀντιπάλων γινῶμαι καὶ κρίσεις, τὰς ὁποίας τὸ σημερινὸν τῶν ἀκροατῶν αἴσθημα θὰ ἀπέκρουε, καὶ θὰ ἀπεδοκίμαζε καὶ αὐτὸν τὸν ρήτορα, καὶ ἂν ἀκόμη δὲ ἔλεγε δίκαια καὶ ὀρθὰ δὲν τὸν θὰ ἠνείχετο. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἐννοήσῃ τοῦτο μόνον ἐὰν δεχθῶμεν, ὡς πράττουν πολλοὶ τῶν ἐπιφανεστέρων νεωτέρων ἱστορικῶν, ὅτι τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι χαρακτηριστικὸν τοῦ μικροῦ βαθμοῦ τῆς διανοητικῆς μορφώσεως τῶν ἀκροωμένων, καὶ τῶν ἀγρίων ἐνστίκτων τοῦ τοιοῦτου ἀκροατηρίου, ἀποτελουμένου ἄλλως τε κατὰ μέγα μέρος ἐκ μικροαστῶν καὶ ἐξ ὄχλου².

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ θέλων νὰ γνωρίσῃ καὶ μάθῃ ἀκριβέστερόν πως τὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ τὰς ποικίλας κατ' αὐτοὺς διακυμάνσεις καὶ διενέξεις, πρέπει νὰ μελετήσῃ τέσσαρας κυρίως λόγους των, τὸν περὶ τῆς παραπρεσβείας ἐκατέρου τῶν ρητόρων τούτων, τὸν κατὰ Κτησιφῶντος τοῦ Αἰσχίνου καὶ τὸν περὶ τοῦ στεφάνου τοῦ Δημοσθένους. Ὁ κατὰ Κτησιφῶντος τοῦ Αἰσχίνου ἀνεκίνησε τὸ ζήτημα

¹ J. Bruns, Literarisches Portrait σελ. 585.

² R. von Pöhlmann, Griech. Gesch. und Quellenkunde ἔκδ. 5η (1914) σελ. 261 (§ 168) καὶ Gesch. der soz. Frage und des Sozialismus I^o 316 ἐξ. καὶ Bruns, ἔνθ' ἂν. σελ. 552 ἐξ.

τῆς ὅλης πολιτικῆς τοῦ Δημοσθένους— ὅστις μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην εἶχε σχεδὸν ἀχρηστευθῆ πλέον— καὶ ἀναγκάζεται οὕτως ὁ Δημοσθένης εἰς τὸν περὶ τοῦ στεφάνου (καὶ τὸν στέφανον τοῦτον ὑπὸ τὴν Μακεδονικὴν ἐπιρροὴν καὶ ἰσχὺν διημφεσβῆται εἰς αὐτὸν ὁ ἄσπονδός του ἀντίπαλος, μετὰ προσδοκωμένου βεβαίου ἀποτελέσματος, ὡς ἐνόμιζεν ἐσφαλμένως) νὰ ἀνεξετάσῃ καὶ ἐκθέσῃ τὴν ὅλην αὐτοῦ πολιτικὴν ζωὴν καὶ δρᾶσιν, ἂν καὶ εἶχον περάσει ἡδη ἕξ ἔτη ἀπὸ τῆς δολοφονίας τοῦ Φιλίππου, εἶχε δὲ ὁ νεαρὸς Ἀλέξανδρος καταπνίξει εἰς τὸ αἷμά της τὴν πρώτην μεγάλην τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατικὴν κατὰ τῶν Μακεδόνων ἐξέγερσιν¹.

Πάντοτε ὅμως οἱ δύο οὔτοι ρήτορες θὰ μένουν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ ἀντιλεγόμενοι ἀκόμη καὶ ἀμφισβητούμενοι, μεγάλοι καὶ ἔνδοξοι, ὡς τοιοῦτοι δὲ μεγάλοι καὶ ἔνδοξοι, ἀλλ' ὅμως ἀμφισβητούμενοι καὶ αὐτοὶ καὶ ἀντιλεγόμενοι, παραμένουν, καὶ θὰ παραμείνουν ἴσως πάντοτε, ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης. Ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι εἰς οὐδένα ἄλλον ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων συνδυάζονται ἐν τῷ κειμένῳ του τρία τινά, ἢ φιλολογικὴ καὶ γλωσσικὴ ἔρευνα. αἱ ἱστορικαὶ εἰδήσεις καὶ ἡ πρακτικὴ πολιτικὴ, ὡς εἰς τὸν Δημοσθένη καὶ κατὰ δεύτερον λόγον εἰς τὸν Αἰσχίνην².

Ἡ συγκέντρωσις τῆς ἰδέας τοῦ Κράτους εἰς τὴν πόλιν, κατέστησεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀδύνατον νὰ διευρύνωσι τὸν ὀρίζοντά των ὑπὲρ τὴν πόλιν, καὶ νὰ ἀποβλέψωσι πρὸς τὸν κόσμον οὕτως ὡς ἡ Ρώμη ἔπραξε³.

Θλιβερόν ἦτο τὸ τέλος καὶ τῶν τριῶν ἀνδρῶν, περὶ τῶν ὁποίων εἶναι σήμερον ὁ λόγος· δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην τ. ἔ. τῷ 336 ἀπέθανεν ὁ Φίλιππος δολοφονηθεὶς, τῷ 322 τ. ἔ. δεκατέσσαρα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τούτου τοῦ μεγάλου του ἀντιπάλου, καὶ

¹ Τὰς μεγάλας νίκας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐν ταῖς μακριναῖς χώραις τῆς Ἀσίας ἐμάνθανον ἐκπληκτοὶ καὶ θαυμάζοντες οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ ἄνευ ἐκδηλώσεως οἰασθήποτε χαρᾶς ἢ καὶ ἐνδιαφέροντος, ἐνῶ τὸν πολιτικὸν ἀγῶνα τοῦ Δημοσθένους τῷ 330 κατὰ τὸν περὶ τοῦ στεφάνου λόγον παρακολουθοῦσι μετὰ μεγάλης συγκινήσεως καὶ ζωηροτάτου ἐνδιαφέροντος. Εἰς τὸν λόγον τοῦτον βλέπει ὁ μέγας ρήτωρ τὴν τραγωδίαν τοῦ ἰδίου βίου, τῆς ὁποίας καὶ τὸ πικρὸν τέλος εἶδε.

² Πρβλ. καὶ Fr. Blass, *Att. Beredsamk.* τόμ. 3^{ον} (δόλοκληρον!), Christ - Schmid, *Griech. Lit. - Gesch.* Α' (1912) σελ. 580 ἔξ., Croiset, *Hist. de la littér. grecque* τόμ. Δ' 508 ἔξ. καὶ J. P. Mahaffy, *Classical Greek Literature* τόμ. Β'. μέρ. β'. σ. 82.

³ Fr. Ratzel, *Polit. Geogr.* ἔκδ. β' σελ. 409.

έν έτος μετά τόν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἀπέθνησκε καί ὁ Δημοσθένης εἰς τήν σημερινήν νήσον Πόρον, τήν ἀρχαίαν Καλαύρειαν, πῶν δηλητήριον, διὰ νά μὴ πέση εἰς τὰς χεῖρας τῶν διωκόντων αὐτόν. Εἶχε καταδικασθῆ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ δήμου ἀπαιτήσει τοῦ νικητοῦ Ἀντιπάτρου, νικήσαντος ἐν Κρανῶνι τοὺς ἀποστατήσαντας μετά τὸν θάνατόν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου "Ἐλληνας" τελευταῖος πάντων ἀπέθανεν ἐν τῇ ξένη, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὁ Αἰσχίνης τῷ 314, εἰς ἡλικίαν 75 ἐτῶν, ὀκτῶ ἔτη μετά τὸν θάνατον τοῦ φοβεροῦ ἀνταγωνιστοῦ του ὅστις ἔζησε μόνον 62 ἔτη. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ἴσοκράτης ἀπέθανεν εὐθὺς μετά τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ καταστροφὴν τῆς Ἀθηναϊκῆς δυνάμεως ἐξ οἰκειοθελοῦς πείνης. Εἶχεν ἤδη κάμει εἰς τὸν τελευταῖον τῶν ρητορικῶν του λόγων, τὸν Παναθηναϊκόν, εἶχε κάμει τὴν τραγικὴν ὁμολογίαν περὶ καταρρέυσεως τῶν ἰδανικῶν του ὡς πρὸς τὴν Πανελλήνιον ἔνωσιν καὶ τὴν ἐπικράτησιν τῆς παλαιᾶς πρακτικῆς σοφίας.

Ἐο τραγικώτατος τῶν θανάτων μετά τὸν τρόπον τοῦ θανάτου τοῦ 98ετοῦς Ἴσοκράτους εἶναι ὁ τοῦ Δημοσθένους. Ἡθέλησεν οὗτος μόνον ὡς πτώμα νά πέση εἰς τὰς χεῖρας τῶν καταδιωκόντων αὐτόν, καὶ ὡς πτώμα ὄντως ἐξήχθη ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος.

Μὲ τὸν Δημοσθένην ἀποθνήσκει καὶ ἡ πολιτικὴ αὐτονομία τῶν Ἀθηνῶν, καὶ μὲ τὴν ἀπώλειαν τῆς πολιτικῆς αὐτονομίας ἐσβέσθη καὶ ἡ πολιτικὴ ρητορεία¹.

Ἐοτι ὅμως διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων αὐτῶν θανάτων δὲν συναπέθανε καὶ ἡ Ἑλλάς ἀλλ' ἐξηκολούθησε καὶ θὰ ἐξακολουθήσῃ ζῶσα καὶ ἐπιδίδουσα εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ διαφυλάττουσα τὰς παραδόσεις τῆς κατηγορασμένης ἱστορίας της εἶναι βέβαιον καὶ φανερόν.

Ἐο σημερινὸς πεπολιτισμένος ἄνθρωπος δὲν δύναται νά μείνη ἀδιάφορος διὰ τὸν ἀγῶνα μὲ τὸν ὁποῖον κατηνάλωσεν ἑαυτὸν ὁ Δημοσθένης. Ἐο Ἐπιτάφιος τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησεν εἰς τοὺς ἐν Χαιρωνείᾳ πεσόντας, καὶ ὁ ὁποῖος νοθευόμενος ἄλλοτε θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν σημερον, κατόπιν κυρίως τῶν ἐρευνῶν Ἐλληνοφιλολόγου, ὡς γνήσιος αὐτοῦ λόγος, δὲν ἔχει ἴσως τὴν φλόγα καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἄλλων του λόγων (Jaeger), διότι αὕτη χωρὶς καὶ ὁ ἴδιος νά τὸ ἐννοήσῃ θὰ εἶχε μαρανθῆ εἰς τὴν ψυχὴν του μετά τὴν συμφορὰν. Δὲν θὰ ἐνόει ὁ ρήτωρ

¹ «Ἐοπως ἡ πυρκαϊά, πρὶν ἀποσβεσθῆ, ἐκπέμπει μεγάλας φλόγας, οὕτω καὶ ἡ ἐλευθερία τῶν Ἀθηνῶν θνήσκουσα ἐξέπεμψε διὰ στόματος τοῦ Δημοσθένους τὴν τελευταίαν αὐτῆς φλόγα» (παρὰ Θερεϊανῶ, Φιλ. Ἐποτ. 14).

μόνον τοὺς νεκροὺς τῆς Χαιρωνείας, ὅταν εἰς τὸ τέλος τοῦ Ἐπιταφίου λέγει ὅτι ἴσως εἶναι δύσκολον νὰ ἀνακουφισθῇ τις ἀπὸ τὰς παρούσας συμφορὰς μὲ λόγους, «ἔστιν μὲν οὖν ἴσως χαλεπὸν τὰς παρούσας συμφορὰς λόγῳ κουφίσει», ἀλλὰ ὅτι πρέπει καὶ πρὸς παρηγορίαν νὰ τρέψωσι τὴν ψυχὴν, ἀφοῦ τοὺς ἡρωϊκῶς πεσόντας ἐγέννησαν ἐπίσης ἀνδρεῖοι γονεῖς, «ὡς τοὺς τοιούτους ἄνδρας γεγεννηκότας καὶ πεφυκότας αὐτοὺς ἐκ τοιούτων ἐτέρων». Ἡ τύχη τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος εἶχε κριθῆ διὰ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης καὶ συγχρόνως καὶ ἡ τύχη τοῦ Δημοσθένους¹.

Ὁ Δημοσθένης ἠγωνίσθη ὡς ἀπλοῦς ὀπλίτης καὶ ἠκολούθησεν ὡς τοιοῦτος καὶ τοὺς φεύγοντας. Τὴν ἤτταν αὐτὴν τῶν ὑπερμάχων τῆς ἐλληνικῆς αὐτονομίας ἐσυμβόλιζεν ὁ ἀνεπίγραφος μαρμάρινος λέων τῆς Χαιρωνείας. Ὁ λέων ἐσυμβόλιζε συγχρόνως καὶ τὴν ἀνδρείαν μεθ' ἧς ἐπολέμησαν οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Θηβαῖοι καὶ οἱ ὀλίγοι ἄλλοι σύμμαχοί των. Ἀλλ' αὕτη δὲν ὠφέλησε, διότι ἡ τύχη δὲν ἐβοήθησε καὶ ἡ ἤττα ἐπῆλθε. Δὲν ἔφερε λοιπὸν ὁ λέων ἐπιγραφὴν «ὅτι οὐδὲ ἐοικότα τῇ τόλμῃ σφίσι τὰ ἐκ τοῦ δαίμονος ἠκολούθησε» (Παυσ.).

Ἀλλὰ τὰ περὶ φιλοπατρίας διδάγματα τὰ ὁποῖα διὰ πάντα ἄνθρωπον καὶ δι' ὅλον τὸν κόσμον ἐκληροδότησεν ὁ ρήτωρ οὗτος, δίδουν εἰς αὐτὸν τιμητικὸν στέφανον εἰς τὸ Πάνθεον τῆς ἀθανασίας, μεταξὺ τῶν ἄλλων τιμιωτάτων στεφάνων τῶν μεγάλων τῆς Ἑλλάδος τέκνων ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν στεφάνων τῶν ἡρώων τῆς ἀνθρωπότητος.

¹ Εἶναι θλιβερὸν διὰ τὴν ὑπάρχουσαν τότε κατάστασιν ὅτι σπουδαιότατα ἐλληνικὰ φύλα, ὡς οἱ Σπαρτιάται, Μεσσήνιοι, Ἡλεῖοι, Ἀρκάδες καὶ Ἀργεῖοι, παρέμειναν ἀδιάφοροι εἰς τὴν κρινομένην τύχην τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Μόνον οἱ Κορίνθιοι ἐκ τῶν Πελοποννησίων ἐβοήθησαν τοὺς Ἀθηναίους καὶ Θηβαίους.